

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ  
ІНСТЫТУТ МОВЫ І ЛІТАРАТУРЫ  
ІМЯ ЯКУБА КОЛАСА І ЯНКІ КУПАЛЫ

УДК 821.161.3.09 + 821(100).09

АДАМОВІЧ  
Галіна Яўгеньеўна

**БЕЛАРУСКАЯ І СУСВЕТНАЯ ЛІТАРАТУРНАЯ КЛАСІКА:  
РЭЦЭПЦЫЯ, ТЫПАЛОГІЯ, КАНТЭКСТ**

Аўтарэферат дысертацыі на атрыманне вучонай ступені  
доктара філалагічных навук  
па спецыяльнасцях 10.01.01 – беларуская літаратура  
10.01.08 – тэорыя літаратуры; тэксталогія

Мінск, 2012

Работа выканана ў УА “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт  
імя Максіма Танка”

Афіцыйныя апаненты:

**Штэйнер Іван Фёдаравіч**, доктар  
філалагічных навук, прафесар, загадчык  
кафедры беларускай літаратуры  
УА “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя  
Францыска Скарыны”

**Жук Ігар Васільевіч**, доктар філалагічных  
навук, дацэнт, прафесар кафедры беларускай  
літаратуры УА “Гродзенскі дзяржаўны  
ўніверсітэт імя Янкі Купалы”

**Тычко Галіна Казіміраўна**, доктар  
філалагічных навук, прафесар, загадчык  
кафедры беларускай філалогіі і сусветнай  
літаратуры УА “Беларускі дзяржаўны  
ўніверсітэт культуры і мастацтваў”

Апаніруючая арганізацыя: **УА “Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя  
П.М. Машэрава”**

Абарона адбудзецца 6 чэрвеня 2012 г. у 14.00 гадзін на пасяджэнні савета  
па абароне дысертацый Д 01.43.02 пры Інстытуце мовы і літаратуры імя Якуба  
Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі (220072, г. Мінск, вул. Сурганава, 1,  
кор. 2; e-mail: inlinasbel@tut.by; тэл.: (017) 284-18-85).

З дысертацыяй можна азнаёміцца ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы імя  
Я. Коласа НАН Беларусі (220072, г. Мінск, вул. Сурганава, 15).

Аўтарэферат разасланы 27 красавіка 2012 г.

Вучоны сакратар  
савета па абароне дысертацый  
кандыдат філалагічных навук

А.У. Бразгуноў

## УВОДЗІНЫ

Дынамічныя зрухі, што адбываюцца ў сучасным свеце ў сувязі з развіццём інфармацыйных тэхналогій і пераразмеркаваннем прыярытэтаў, з аднаго боку, а з другога – прымяненне агульнанавуковага метаду сістэмнага аналізу ў дачыненні да мастацкіх з’яў – актуалізавала праблему параўнальнага вывучэння класічнай спадчыны. Пашыраны два падыходы ва ўспрыманні літаратурнай класікі. На эмпірычным узроўні яна ўяўляе «суму» мастацкіх з’яў (аўтараў, твораў, сюжэтаў, вобразаў і інш.), што прайшлі выпрабаванне ў часе і прасторы літаратур свету. Другі падыход звязаны з тлумачэннем класікі ў аспекце сістэмнага адзінства гэтых з’яў. Прэзентацыя літаратурнай класікі не толькі як «сумы» і сістэмы, але як адзнакі цэласнасці<sup>1</sup> сістэмы «літаратура», вызначэнне дадатковых якасцей і з’яў, што праяўляюцца ва ўмовах аб’яднання элементаў у сістэмнае цэлае, – сучасная і не ў дастатковай ступені даследаваная праблема, якая патрабуе сваёй канкрэтызацыі і больш поўнага раскрыцця.

Актуальнымі ў наш час застаюцца праблемы кампаратывістыкі; сярод іх – рэцэпцыя класічнай спадчыны ў беларускай мастацкай прасторы, у тым ліку ў аспекце яе запатрабаванасці ў розных колах грамадства, на ўзроўні дзяржаўных і нацыянальных інтарэсаў, прымяняльна да асобы чалавека, з пазіцыяй агульначалавечых каштоўнасцей і ідэалаў. Недастаткова распрацавана таксама праблема тыпалогіі літаратурных з’яў у кантэксце ідэі міждысцыплінарнасці. Новага разгляду патрабуе вызначэнне беларуска-замежнага кантэксту з апораю на метадалогію сістэмнага аналізу і тэрміналогію іншых навук.

Праблемы рэцэпцыі, тыпалогіі, кантэксту раскрываюцца ў дысертацыі пры вывучэнні літаратурнай класікі, беларускай і сусветнай. Актуальнасць праблемы рэцэпцыі асумоўлена дынамічнасцю, шматбаковасцю, іерархічнасцю працэсаў, якія адбываюцца ў сістэме міжлітаратурных зносін. У камунікатыўным ланцугу «аўтар – твор – чытач», які інтэрпрэтуецца як «аўтар-класік (пантэч аўтараў) – класічны твор (“залаты фонд” твораў) – рэцыпіент», можна выявіць адну амаль не заўважаную праблему – сумежную сферу, якая ўплывае на спецыфіку рэцэпцыі. У дысертацыйнай рабоце выкарыстоўваецца паняцце тэзаўруснага падыходу. Гэты падыход дазваляе зразумець, з улікам *якіх* патрабаванняў, на аснове *якіх* прыярытэтаў, згодна з *якімі* заканамернасцямі фарміруецца ўспрыманне твора або іншай мастацкай рэаліі рэцыпіентам. У дысертацыі прапанавана метадалогія суаднясення сусветнай і нацыянальнай літаратурнай класікі праз сістэматызацыю іх узроўняў як іерархічных структур.

---

<sup>1</sup> Цэласнасць (эмерджэнтнасць) трактуецца як «заканамернасць, што праяўляецца ў сістэме ва ўзнікненні, з’яўленні (emerge – з’яўляцца) у яе новых якасцей, якія адсутнічаюць у элементаў» (Системный анализ и принятие решений : словарь-справочник : учеб. пособие / под. общ. ред. В.Н. Волковой, В.Н. Козлова. – М. : Высш. шк., 2004. – С. 556).

Праблемы тыпалогіі набылі пашырэнне ў літаратуразнаўстве з 1960-х гг. Даследаванне працэсаў фарміравання тыпалагічных параметраў (тыпалагізацыі) літаратурных з'яў – тэарэтычны аспект сучаснай кампаратывістыкі, які актуалізуецца пры вывучэнні складаных сістэм (літаратурныя эпохі, кірункі, жанры і інш.). Этапы выпявання і крышталізацыі гэтых з'яў названы ў дысертацыі пакрокавай крышталізацыяй<sup>2</sup>, на аснове чаго вылучаны алгарытм («крокі» крышталізацыі) эпасу (апаведу пра мінулае, гістарычнае і міфалагічнае), матывы ў складзе асобных сюжэтаў (матыўны кантэкст) і г. д. Запатрабаванасць даследаванняў у галіне тыпалогіі заключаецца ў неабходнасці класіфікаваць і сістэматызаваць тыя прыкметы, што выводзяць беларускае – у сусветнае, а сусветнае – у нацыянальнае, што ператвараюць мастацкі факт у феномен класікі. Праведзены аналіз дазволіў раскрыць асаблівасці мастацкага свету творцаў (М. Багдановіча, М. Танка, У. Шэкспіра, М. Сервантэса, Ё.В. Гётэ і інш.) у кірунку аднаўлення імі некаторых заканамернасцей развіцця свету і чалавека ў ім, што прыпадабняе набыткі класікаў на вяршынях сусветнага Алімпа і нацыянальнага Парнаса.

Вынікам развіцця міжлітаратурных і міждысцыплінарных сувязей і ўзаемадзеянняў з'яўляецца кантэкст. У сучасным літаратуразнаўстве паняцце «кантэкст» прадстаўлена як «сума» прыкладаў літаратурна-мастацкіх сувязей і як іх сістэмнае адзінства. Кантэкст разглядаецца ў дысертацыі як трэцяе звяно крышталізацыі літаратурнай класікі, вынік рэцэптыўнага засваення мастацкага феномена, яго актуалізацыі ў іншым гісторыка-культурным асяроддзі. Дысертацыйнае даследаванне праводзіцца ў актуальных у літаратуразнаўстве напрамках: вывучэння твора (сюжэта, вобраза і г. д.) у кантэксце іншых відаў мастацтва, выкарыстання тэрміналогіі іншых (акрамя літаратуразнаўства) навук (і даследчыкам, і творцай), з апораю на метадалогію іншых навук, у прыватнасці на сістэмны падыход (аналіз). Адкрытым пытаннем у міждысцыплінарным вывучэнні літаратуры застаецца знаходжанне і выяўленне сістэмаўтваральнай і разам з тым універсальнай для мастацкай і аб'ектыўнай рэальнасці асновы, што лучыць іх у адзінае цэлае і прэзентуе іх як цэласнае адзінства. На ўзроўні міжлітаратурных сувязей такой асновай выступаюць (па прапанаванай у рабоце тэрміналогіі) «звышз'ява» і «звышыкасць» кантэксту. У міждысцыплінарным аспекце знаходжанне такой адзінкі дазваляе паглыблена і ўсебакова вывучаць мастацкі тэкст у новым ракурсе яго бачання. У дысертацыі сінтэзам праведзенага даследавання выступае ідэя інтэрдысцыплінарнасці. Тэрмін «інтэрдысцыплінарнасць» вылучаны ўпершыню ў якасці асноваўтваральнай адзінкі міждысцыплінарнага кантэксту.

<sup>2</sup> Тэрмін выкарыстоўваецца ў інфарматыцы для абазначэння этапаў фармалізацыі камп'ютарнай праграмы (Ахо, А.В. Структуры данных и алгоритмы / А.В. Ахо, Дж. Хопкрофт, Д.Д. Ульман ; пер. с англ. А.А. Минько. – М. [и др.] : Вильямс, 2001. – С. 20).

## АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

**Сувязь працы з буйнымі навуковымі праграмамі і тэмамі.** Матэрыялы дысертацыйнай работы назапашваліся аўтарам на розных этапах вывучэння беларуска-замежнага літаратурна-мастацкага кантэксту ў Беларусі. Пры падрыхтоўцы пяцітомнага выдання «Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі» (1984–1987 гг.) суіскальнік выступіла навуковым рэдактарам артыкулаў па кампаратывістыцы і аўтарам звыш 30 публікацый. Тыпалогія сувязей беларускай літаратуры з літаратурамі былых сацыялістычных краін (акрамя СФРЮ) прадстаўлена ў раздзелах калектыўнай манаграфіі «Беларуская савецкая літаратура за мяжой» (1988 г.). Матэрыялы па сусветнай літаратуры публікаваліся суіскальнікам у праграмах, падручніках, дапаможніках для сярэдніх агульнаадукацыйных устаноў Беларусі ў адпаведнасці з канцэпцыйнай кантэкстуальнага вывучэння літаратуры (пад кіраўніцтвам акад. М. А. Лазарука ў НДІ адукацыі МА РБ), у дапаможніках для ВНУ. Суіскальнік была адным з распрацоўшчыкаў стандартаў 2-га пакалення, а таксама навуковых тэм кафедры беларускай літаратуры БДПУ «Гісторыя беларускай літаратуры XI–XX стагоддзў: метады яе выкладання ва ўмовах нацыянальнага адраджэння» (1996–2000 гг., № 19961522 д. р.), «Актуальныя праблемы вывучэння і выкладання беларускай літаратуры на сучасным этапе» (2001–2005 гг., № 20014909 д. р.). У 2006 – 2010 гг. аўтар была навуковым кіраўніком і распрацоўшчыкам тэм кафедры беларускай літаратуры БДПУ імя Максіма Танка «Тыпалогія літаратурнага працэсу ў Беларусі ў сістэме новых педагагічных тэхналогій» (2006–2010 гг., № 20064291 д. р.) і «Параўнальнае вывучэнне літаратуры: інтэрдысцыплінарны падыход» ДПФД «Беларуская мова і літаратура» (2006–2010 гг., № 20062925 д. р.). З 2011 г. – адзін з выканаўцаў навуковай тэмы кафедры беларускай літаратуры і культуры БДПУ «Беларуская і сусветная літаратуры ў сістэме міжкультурных камунікацый» (2011 – 2015 гг., № 20115441 д. р.); навуковы кіраўнік і адзін з выканаўцаў тэмы «Параўнальнае вывучэнне літаратур свету: беларускі кантэкст» ДПФД «Беларуская мова і літаратура» (2011 – 2015 гг., № 20111192 д. р.).

**Мэта і задачы даследавання.** Мэта даследавання – выявіць спецыфіку рэцэпцыі сусветнай класічнай літаратуры ў беларускай мастацкай прасторы, акрэсліць працэс тыпалагізацыі сумежных літаратурна-мастацкіх з’яў і на гэтай аснове абазначыць феномен цэласнасці – літаратурнай класікі ў сістэме «літаратура» і беларуска-замежнага кантэксту ў сістэме міжлітаратурных і міждысцыплінарных сувязей і ўзаемадачынэнняў.

Дасягненне пастаўленай мэты патрабуе вырашэння наступных задач:

- абазначыць літаратурную класіку як «суму» або «суматыўную множнасць» фактаў, якія ўспрымаюцца і засвойваюцца ў прасторы і часе

розных літаратур народаў свету; дзякуючы гэтаму выявіць спецыфіку рэцэпцыі і іншанацыянальных твораў, сюжэтаў, вобразаў і г. д. у беларускім літаратурна-мастацкім кантэксце праз прызму тэзаўруснага падыходу;

- акрэсліць актуальныя падыходы да аналізу сусветнай і нацыянальнай літаратурнай класікі ў рэчышчы метадалогіі кампаратывізму, а таксама праз сістэматызацыю іх узроўняў як іерархічных структур, вызначыць характар і заканамернасці іх суаднясення;

- выкарыстоўваючы тэрміналогію іншых навук і сістэмны аналіз, паказаць, як адбываецца выпяванне і крышталізацыя (тыпалагізацыя) у прасторы класічнай літаратуры асобных мастацкіх з’яў (эпох, кірункаў, жанраў, твораў, сюжэтаў, вобразаў і інш.), абазначыць іх сістэмна-структурныя параметры (матрыцу, канон, парадыгму);

- на аснове сістэмнага аналізу беларуска-іншанацыянальнага кантэксту вызначыць узроўні параўнальнага вывучэння літаратуры – як у межах літаратурнага працэсу, так і ў фармальна-змястоўнай арганізацыі твора;

- прадставіць літаратурную класіку як феномен цэласнасці сістэмы «літаратура», а кантэкст – як феномен дэласнасці сістэмы міжлітаратурных, міждысцыплінарных сувязей і з’яў, акрэсліць адзнакі цэласнасці («звышз’явы») сістэмы літаратурнай класікі і літаратурна-мастацкага кантэксту як сістэмы;

- раскрыць заканамернасці фарміравання і развіцця беларускай і сусветнай літаратурнай класікі ў сістэме «літаратура» і беларуска-замежнага літаратурна-мастацкага кантэксту ў сістэме міжлітаратурных, міждысцыплінарных сувязей і з’яў;

- вызначыць сутнасць паняцця «інтэрдyscyплінарнасць» як сумежжа мастацкага і навуковага тыпаў пазнання, спосаба і прыёму суаднясення мастацкай рэальнасці і з’яў аб’ектыўнага свету, як прыкметы цэласнасці літаратурна-мастацкага кантэксту ў аспекце міждысцыплінарнага вывучэння літаратуры ўвогуле і літаратурнай класікі ў прыватнасці;

- выявіць патэнцыяльныя магчымасці літаратурнай класікі быць прадметам і спосабам адлюстравання з’яў і заканамернасцей рэальнага свету, што могуць быць вывучаныя і ў міждысцыплінарным аспекце.

Адпаведна пастаўленым мэце і задачам у якасці **прадмета** даследавання абраны беларуская і сусветная класічная літаратура; міжлітаратурныя і міждысцыплінарныя сувязі і ўзаемадзеянні; беларуска-іншанацыянальны літаратурна-мастацкі кантэкст. **Аб’ект** даследавання – літаратурная класіка ў беларускай прасторы: факты рэцэпцыі, прыклады кантактных і генетычных сувязей, тыпалагічных сыходжанняў; беларуская і сусветная літаратурная класіка ў міждысцыплінарным кантэксце. Гэты выбар абумоўлены тым, што патрабуюць новага асэнсавання міжлітаратурныя і міждысцыплінарныя сувязі ў сістэме класічнай літаратуры як шматмернай, іерархічнай, інтэграванай

структуры, што дэманструе дадатковыя магчымасці літаратурнай класікі быць «жывым голасам», «жывой культурай», «жывой спадчынай» народаў свету.

### **Палажэнні, якія выносяцца на абарону:**

1. Літаратурная класіка – «сума» вышэйшых каштоўнасцей, створаных у мастацтве слова. Літаратурная класіка – сістэма гэтых каштоўнасцей і падсістэма ў сусветнай і нацыянальнай літаратурах. Разам з тым літаратурная класіка выступае як адзнака цэласнасці сістэмы «літаратура», адметная ўзнікненнем новых якасцей і з’яў (умоўна названых «звышыякасцямі» і «звышз’явамі»), якія нараджаюцца ва ўмовах агульнага цэлага.

2. Літаратурная класіка з’яўляецца вынікам рэцэптыўнага засваення мастацкіх фактаў (твора, вобраза і інш.), іх актуалізацыі ў новым гісторыка-культурным асяроддзі. Рэцэпцыя сусветнай літаратуры ў беларускай мастацкай прасторы, уваходжанне беларускай літаратуры ў літаратуру сусветную – двухбаковы працэс, у выніку чаго адбываецца фарміраванне беларуска-замежнага літаратурна-мастацкага кантэксту. Літаратурная класіка выступае таксама зыходным, першапачатковым звяном мастацкай творчасці суаўтараў.

3. Спецыфіка рэцэпцыі іншанацыянальнай (у т. л. класічнай) літаратуры ў Беларусі, заканамернасці фарміравання беларускага кантэксту вызначаюцца на аснове тэзаўруснага падыходу. Працэс засваення літаратурнай спадчыны праходзіць з улікам інтарэсаў чалавека / грамадства (пэўнай яго часткі) / дзяржавы / нацыі / чалавецтва – элементаў або ўзроўняў сацыякультурнай піраміды, з пазіцыяй якіх успрымаецца і засвойваецца іншанацыянальная класіка і з пазіцыяй якіх яна можа быць вывучана і запатрабавана.

4. Літаратурная класіка як сістэма выступае мастацкай прасторай, у якой адбываецца працэс выпявання і крышталізацыі – тыпалагізацыі – літаратурных з’яў. Апіраючыся на агульнанавуковую метадалогію сістэмнага аналізу і тэрміналогію іншых навук, улічваючы паўтаральнасць гэтых з’яў у межах агульнага цэлага (сусветнай / нацыянальнай літаратуры), можна выявіць этапы (крокі, алгарытм) іх тыпалагізацыі, акрэсліць сукупнасць матываў у структуры асобнага сюжэта (матыўны кантэкст) і інш.

5. Літаратурная класіка – феномен цэласнасці, эмерджэнтная якасць і з’ява («звышыякасць» і «звышз’ява») самой сістэмы «літаратура». Менавіта ў сістэме літаратурнай класікі крышталізуюцца сістэмна-структурныя параметры (матрыца, канон, парадыгма) літаратурных з’яў. У ёй складваюцца пантэон аўтараў і «залаты фонд» твораў, пашыраюцца скразныя тэмы, вандроўныя (класічныя, традыцыйныя) сюжэты і матывы, вечныя вобразы і іншыя «звышз’явы» або прыкметы цэласнасці сістэмы літаратурнай класікі.

6. Беларуска-замежны літаратурна-мастацкі кантэкст фарміруецца ў працэсе рэцэпцыі сусветнай літаратуры ў мастацкай прасторы Беларусі і выступае часткай сістэмы «літаратура». Асноўныя напрамкі складвання гэтага

кантэксту як сукупнасці сумежных мастацкіх з'яў і як іх сістэмы прадстаўлены рознымі відамі літаратурных сувязей, выяўляюцца на розных узроўнях параўнальнага даследавання літаратуры. Разам з тым кантэкст уяўляе сабой феномен цэласнасці сістэмы міжлітаратурных і міждысцыплінарных сувязей і з'яў. Яго дыферэнцыйнымі адзнакамі выступаюць сістэмныя з'явы і якасці («звышз'явы» і «звышыякасці»), якія нараджаюцца ва ўмовах агульнага цэлага і раскрываюцца на аснове тыпалагічных сыходжанняў, у выніку кантактных і генетычных сувязей і інш.

7. Сістэмнасць сувязей паміж беларускай і іншанацыянальнымі літаратурамі, а таксама цэласнасць беларускага кантэксту абумоўлены найперш існаваннем літаратурнай класікі. Як у нацыянальнай, так і ў сусветнай літаратуры вылучаецца «ядро» – пантэон, адносна «закрытая сістэма» літаратурна-мастацкіх каштоўнасцей – класіка. Гэта іерархічная сістэма, якая ў працэсе рэцэпцыі можа трансфармавацца, а таксама мяняць свой статус у адпаведнасці са структурай тэзаўруснага падыходу. Існаванне пантэона аўтараў, «залатога фонду» твораў у сусветнай і нацыянальнай літаратурах з'яўляецца прыкметай цэласнасці літаратурнай класікі, сусветнай і беларускай, а таксама беларуска-іншанацыянальнага літаратурна-мастацкага кантэксту.

8. Літаратурная класіка ў міждысцыплінарным аспекце – эстэтычная рэальнасць, дзе становяцца заўважнымі з'явы, працэсы і заканамернасці, якія адбываюцца ў навакольным асяроддзі. Сумежжам, што яднае «другую» рэальнасць літаратуры і «першую» рэальнасць Сусвету, а таксама два тыпы пазнання (мастацкае і навуковае), выступае літаратурна-мастацкі кантэкст – шматузроўневая, шматвектарная структура, адзін з напрамкаў вывучэння якога – міждысцыплінарны.

9. Сувязі паміж беларускай і сусветнай літаратурамі, паміж літаратурнай класікай і сістэмай літаратуры ўвогуле, паміж літаратурай і іншымі відамі мастацкай культуры вызначаюцца як суадносіны паміж часткай і цэлым, яны маюць агульнасістэмны характар. Гэтыя суадносіны, названыя «звышыякасцямі», характарызуюць заканамернасці развіцця літаратурнай класікі ў сістэме літаратуры і беларуска-замежнага літаратурна-мастацкага кантэксту ў сістэме міжлітаратурных, міждысцыплінарных сувязей: гістарычнасці, іерархічнасці, паўтаральнасці, камунікатыўнасці, інтэгратыўнасці, цэласнасці і інш.

10. Прыкметай цэласнасці літаратурна-мастацкага кантэксту (у аспекце міждысцыплінарнага вывучэння літаратуры) і літаратурнай класікі (беларускай і сусветнай) выступае феномен «інтэрдысцыплінарнасці» – сумежжа мастацкага і навуковага тыпаў пазнання, спосаб і прыём суаднясення мастацкай рэальнасці і з'яў аб'ектыўнага свету. У шырокім сэнсе слова інтэрдысцыплінарнасць з'яўляецца ядром кантэксту (і беларуска-замежнага, і літаратурна-мастацкага).



**Асабісты ўклад суіскальніка.** Дысертацыя выканана аўтарам самастойна на ўсіх этапах даследавання, з'яўляецца вынікам аб'ёмнай працы па зборы, класіфікацыі і асэнсаванні вялікага матэрыялу па праблемах класічнай спадчыны, па ўзаемасувязях замежнай літаратуры і беларускай культуры. У калектыўных выданнях аўтару даследавання належаць раздзелы па сусветнай (замежнай) літаратуры, у т. л. па літаратуры славянскіх краін (акрамя СФРЮ).

Упершыню ў беларускім літаратуразнаўстве літаратурная класіка і кантэкст (беларуска-замежны, літаратурна-мастацкі) прадстаўлены як феномены цэласнасці. Наватарскім з'яўляецца вызначэнне параметраў («звышыкасцей» і «звышз'яў») цэласнасці класічнай літаратуры ў сістэме «літаратура». Спецыфіка рэцэпцыі сусветнай класікі ў беларускай мастацкай прасторы ўпершыню разглядаецца на аснове іерархічнай структуры тэзаўруснага падыходу. Аўтарам распрацаваны некаторыя аспекты метадалогіі суаднясення сусветнай і нацыянальнай літаратурнай класікі праз сістэматызацыю іх узроўняў як іерархічных структур. У дысертацыі шырока выкарыстоўваецца сістэмны аналіз і некаторыя тэрміны іншых навук прымяняльна да вывучэння літаратурных фактаў, што ўпершыню дазволіла ўдакладніць спецыфіку тыпалагізацыі асобных мастацкіх з'яў, акрэсліць крокі крышталізацыі іх сістэмна-структурных параметраў. Суіскальнікам даецца арыгінальнае вызначэнне кантэксту як феномена цэласнасці сістэмы міжлітаратурных і міждысцыплінарных сувязей і з'яў, а таксама некаторых заканамернасцей функцыянавання беларуска-іншанацыянальных літаратурна-мастацкіх зносін і ўзаемадачынненняў. У дысертацыі ўводзіцца тэрмін «інтэрдысцыплінарнасць» як прыкмета цэласнасці літаратурна-мастацкага кантэксту ў аспекце міждысцыплінарнага вывучэння літаратуры.

**Апрацаванне вынікаў дысертацыі.** Дысертацыя прадстаўлена паўторна, пасля адхілення яе першага варыянта Прэзідыўмам ВАК у 2006 г. Другі варыянт дысертацыі быў абмеркаваны на пасяджэнні кафедры беларускай літаратуры факультэта беларускай філалогіі і культуры БДПУ (пратакол № 8 ад 10.02.2010), а таксама на праблемным савеце па філалагічных дысцыплінах БДПУ імя Максіма Танка (пратакол № 9 ад 10.06.2010). Рэкамендавана да абароны па спецыяльнасці 10.01.01 – беларуская літаратура на праблемным савеце па філалагічных дысцыплінах БДПУ імя Максіма Танка (пратакол № 5 ад 28.02.2011). Па спецыяльнасці 10.01.08 – тэорыя літаратуры, тэксталогія – дысертацыя рэкамендавана да абароны на пасяджэнні літаратуразнаўчага навуковага семінара БДУ (пратакол № 3 ад 14.12.2011).

Прамежкавыя і канчатковыя вынікі даследавання вызначылі змест дакладаў на канферэнцыях: «Адамовічаўскія чытанні» (1997 г.); I Міжнародны кангрэс «Беларускае Асветніцтва: вопыт тысячагоддзя», Міжнародная канферэнцыя «Беларускае сучаснае мастацтвазнаўства і крытыка. Праблемы

адаптацыі да новых рэальнасцей» (усе 1998 г.); навуковы семінар «Беларуска-ірландскія гістарычна-культурныя сувязі», IV Міжнародная навуковая канферэнцыя «Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай», Міжнародная навукова-практычная канферэнцыя «І прад высокую красой...», прысвечаная 130-годдзю з дня нараджэння М. А. Багдановіч (усе 1999 г.); II Міжнародны кангрэс «Беларускае Асветніцтва: вопыт тысячагоддзя» (2000 г.); V Міжнародная навуковая канферэнцыя «Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай», прысвечаная 80-годдзю БДУ, Міжнародны «круглы стол» памяці Алеся Адамовіча «Пераклад – сродак спрыяння бесканфліктнай інтэграцыі еўрапейскіх нацыяў», Міжнародная навуковая канферэнцыя «Максім Багдановіч і іншанацыянальныя літаратуры» (усе 2001 г.); Міжнародная канферэнцыя «II Гашкевічаўскія чытанні» (2002 г.); XIII Міжнародны з'езд славістаў (Любляна), «XV Пурышаўскія чытанні» (Масква), навукова-практычная канферэнцыя «Актуальныя праблемы літаратурнай адукацыі на сучасным этапе рэформы школы» (усе 2003 г.); Рэспубліканская навуковая канферэнцыя «Актуальныя праблемы сучаснага літаратурнага працэсу», міжнародныя навуковыя канферэнцыі «Літаратура – Мова – Культура», «Руская, беларуская і сусветная літаратура: гісторыя, сучаснасць, узаемасувязі» (усе 2004 г.); міжнародныя навукова-практычныя канферэнцыі «Каласавіны: Творчая спадчына Якуба Коласа ў парадыгме грамадска-інтэлектуальнага асяроддзя пісьменніка», «Шостыя Ганкаўскія чытанні: да 125-годдзя з дня нараджэння Янкі Купалы і Якуба Коласа і 95-годдзя з дня нараджэння Максіма Танка», «Максім Багдановіч і яго эпоха» (усе 2007 г.); «Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч у еўрапейскім кантэксце», прысвечаная 200-годдзю В. Дуніна-Марцінкевіча, «Сучасная беларуская літаратура і працэсы славянскага культурна-цывілізацыйнага ўзаемадзеяння»: да 80-годдзя НАН Беларусі (усе 2008 год); міжнародныя навукова-практычныя канферэнцыі «Пушкін і сусветная культура», «VII Танкаўскія чытанні», «Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай», «Максім Багдановіч і сучасны літаратурны працэс», рэспубліканскія навуковыя і навукова-тэарэтычныя канферэнцыі «Выяўленча-мастацкія, арганізацыйныя і ідэалагічныя праблемы сучаснай беларускай літаратуры ў яе сувязях з грамадскімі практыкамі», XVII Гарэцкія чытанні «Максім і Гаўрыла Гарэцкія. Жыццё і творчасць (Прысвячаюцца Году роднай зямлі)», XXIV Рэспубліканская навуковая канферэнцыя «Каласавіны-2009»: «Якуб Колас і яго сучаснікі: да вывучэння беларускіх і іншанацыянальных літаратурных і культурных узаемасувязей» (усе 2009 г.); міжнародныя навукова-практычныя канферэнцыі «Навука ў сучасным свеце» (Таганрог-Масква), II Міжнародная навуковая канферэнцыя БООПРЯЛ «Руская і беларуская літаратуры на мяжы ХХ – ХХІ стагоддзяў», «Якуб Колас і яго сучаснікі: да вывучэння творчых і асабістых узаемасувязей пісьменніка»,

«Уладзімір Караткевіч – глабальны погляд», рэспубліканскія навуковыя канферэнцыі «Творчасць Івана Навуменкі: славянскі, еўрапейскі, сусветны кантэкст», XVIII Гарэцкія чытанні «Максім і Гаўрыла Гарэцкія. Жыццё і творчасць (Прысвячаюцца 110-годдзю з дня нараджэння Гаўрылы Гарэцкага)», «Беларуская пісьмовая спадчына ў кантэксце еўрапейскага культурна-гістарычнага працэсу XI – XIX стагоддзяў: Вытокі, традыцыі, уплывы» (усе 2010 г.), XIX Гарэцкія чытанні «Максім і Гаўрыла Гарэцкія. Жыццё і творчасць. Праблема выдання спадчыны» (2011 г.) і інш.

Прадстаўленыя ў дысертацыйным даследаванні матэрыялы па сусветнай літаратуры, а таксама па беларускім кантэксце апрабоўваліся ў адпаведнасці з канцэпцыяй кантэкстуальнага вывучэння беларускай літаратуры, пачынаючы з 1994 г., у Рэспубліканскім ІПК, абласных і гарадскіх інстытутах удасканалення настаўнікаў Беларусі. Яны былі сістэматызаваны ў працэсе працы над праграмамі, падручнікамі і вучэбнымі дапаможнікамі па беларускай літаратуры (у кантэксце сусветнай) для агульнаадукацыйных устаноў Беларусі (у Нацыянальным інстытуце адукацыі РБ), а таксама ў выданнях для розных узроўняў адукацыі. Матэрыялы па праблемах міждысцыплінарнага вывучэння літаратуры друкаваліся ў часопісах «Мастацтва» (раней «Мастацтва Беларусі»), «Беларуская мова і літаратура», «Мир медицины», «Инженерный вестник».

**Апублікаванасць вынікаў дысертацыі.** Змест дысертацыйнага даследавання адлюстраваны ў дзвюх манаграфіях і раздзелах калектыўнай манаграфіі, у кнізе для настаўнікаў і раздзелах двух падручнікаў, дапушчаных Міністэрствам адукацыі (у іх перавыданнях), у вучэбных дапаможніках для старшакласнікаў (у суаўтарстве) і двух дапаможніках для студэнтаў ВНУ, у 22 артыкулах, надрукаваных у навуковых часопісах, рэкамендаваных ВАК, і 10 артыкулах у навуковых зборніках, у 26 матэрыялах навуковых канферэнцый і 24 артыкулах у зборніках, энцыклапедычных і іншых выданнях. Агульная колькасць прадстаўленых матэрыялаў складае 98 назваў і мае аб’ём 127 аўт. арк.

**Структура і аб’ём дысертацыі.** Дысертацыя складаецца з уводзінаў, агульнай характарыстыкі работы, асноўнай часткі (тры главы, кожная з іх уключае 3 раздзелы), заключэння, спіса выкарыстанай літаратуры, пяці дадаткаў. Агульны аб’ём дысертацыі – 276 старонак, з іх асноўны тэкст займае 205 старонак, дадаткі – 39 старонак. Спіс выкарыстаных крыніц уключае 410 пазіцый, з іх 98 – публікацыі суіскальніка.

## АСНОЎНЫ ЗМЕСТ

Ва ўводзінах акрэслены прыярытэтныя кірункі і найбольш важкія здабыткі ў галіне беларускай кампаратывістыкі, дзе сярод ключавых вылучаны праблемы рэцэпцыі сусветнай літаратуры ў Беларусі, тыпалогіі літаратурна-мастацкіх сувязей і з'яў, спецыфікі беларуска-іншанацыянальнага кантэксту. Беларуская і сусветная літаратурная класіка даследавана ў двух аспектах. Першы з іх, літаратуразнаўчы, звязаны з практыкай вывучэння літаратуры як феномена ўласна мастацкага, суб'ектываванага, інтэрпрэтаванага праз прызму творчай свядомасці аўтара. Сярод ключавых вылучаны праблемы рэцэпцыі (працы І.В. Шаблоўскай, Ю. Борава, В. Ізера, Г.Р. Яўса і інш.), параўнальна-тыпалагічнае вывучэнне літаратурных з'яў (эпоха, кірунак, жанр, сюжэт і інш.), а таксама ўзаемазвязей паміж беларускай і літаратурамі народаў свету. Другі аспект, міждысцыплінарны, звязаны з успрыманнем літаратуры як з'явы аб'ектываванай, што знаходзіцца ў плоскасці рэгульных заканамернасцей развіцця свету, якім яна падуладна і якія выяўляюцца ў ёй. Праблемы міждысцыплінарнасці (даследаванні замежных і рускіх вучоных, а таксама М. Багдановіча, А.М. Адамовіча, В.А. Каваленкі, У.М. Конана, М.А. Тычыны і інш.), сістэмнасці і цэласнасці (працы рускіх даследчыкаў, А.М. Андрэева, А.С. Яскевіча і інш. у Беларусі) – прыярытэтныя кірункі развіцця сучаснай тэорыі і метадалогіі літаратуры.

Першая глава **«Гісторыка-тэарэтычныя аспекты вывучэння літаратурнай класікі ў беларускай кампаратывістыцы»** складаецца з трох раздзелаў. Двадзінству працэсаў рэцэпцыі, перапляценню цэнтраімклівага і цэнтрабежнага рухаў ва ўспрыманні і засваенні фактаў нацыянальнай і замежных літаратур адпавядаюць два напрамкі іх вывучэння: «акадэмічны» (глыбокае і ўсебаковае даследаванне літаратуры беларускай дазваляе вывесці яе набыткі ў агульны кантэкст, дзякуючы прыцягненню да аналізу прыкладаў з замежных літаратур) і «універсітэцкі» (вывучэнне і выкладанне літаратур народаў свету дапаўняецца, узбагачаецца прыкладамі з беларускай літаратуры).

У раздзеле 1.1 **«Параўнальнае вывучэнне літаратурнай класікі ў гістарычнай праекцыі»** акрэслены спецыфічны прадмет кампаратывістыкі ў складзе галін літаратуразнаўства, а таксама сумежная сфера паміж імі, што ў далейшым прастаўляе сістэму міжлітаратурных сувязей і з'яў. Разгалінаваная сетка ўзаемадачынэнняў паміж літаратуразнаўствам і навукамі гуманітарнымі, дакладнымі і прыродазнаўчымі раскрывае патэнцыяльныя магчымасці першай быць сродкам актывізацыі міждысцыплінарных даследаванняў, сведчыць пра адкрытасць дыялогу паміж літаратуразнаўцамі і прадстаўнікамі іншых навук з мэтай пашырэння кантактаў, набыцця новых ведаў пра чалавека і свет.

У раздзеле 1.2 «**Тыпалогія літаратурных сувязей як умова цэласнага спасціжэння класічнай літаратуры**» генетычныя і кантактныя сувязі, тыпалагічныя сыходжанні разглядаюцца як сэнса- і формаўтваральныя парадыгмы ў метадалогіі кампаратывізму, а таксама як асноўныя напрамкі складвання кантэксту – сукупнасці сумежных мастацкіх з’яў і іх сістэмы.

Генетычныя сувязі злучаюць творы, прысвечаныя пэўнай гістарычнай падзеі. Пастаўленыя даследчыкамі побач, некалькі твораў пачынаюць гучаць інакш: узмацняецца актуальная ў розныя часы ідэя, паглыбляецца сэнсавае значэнне вобразаў. У падраздзеле 1.2.1 «**Генетычныя сувязі ў аспекце раскрыцця праблемы чалавека на вайне**» аналізуюцца класічныя творы пра Першую сусветную вайну (Э. Хемінгуэй, Э.М. Рэмарка, А. Барбюса, М. Гарэцкага), вершы нямецкіх паэтаў XVII ст., а таксама п’еса Б. Брэхта «Матухна Кураж і яе дзеці» (1939 г.), прысвечаныя Трыццацігадовай вайне ў Германіі (1618–48 гг.). Названыя творы маюць матыўны кантэкст, адзнакай цэласнасці («звышз’явай») якога выступае ланцук скразных матываў і вобразаў – пэўны алгарытм адлюстравання тэмы вайны: матывы «рамантыкі» вайны і разбурэння рамантычных ілюзій, скразныя вобразы злачынстваў вайны і матыў асуджэння яе падпальшчыкаў. Сярод асобных названы як урад краіны, так і маленькі чалавек, што нажываюцца на вайне. Сінтэзам можна лічыць маральны імператыў, адрасаваны ў т. л. наступным пакаленням, – пошукі і знаходжанне найвялікшай каштоўнасці, таго трыгалага, што не толькі не разбураецца, але і ўзмацняецца на вайне: вера ў Бога (літаратура барока), апафеоз міру, гуманізму, франтавога братэрства (літаратура рэалізму).

У падраздзеле 1.2.2 «**Рэцэпцыя замежнай класікі праз літаратурныя кантакты**» дыферэнцыраваны віды (прамыя і апасродкаваныя, унутраныя і знешнія і інш.) і формы (уплыў, запазычанне, наследаванне, перайманне, перапрацоўка, пераклад, парадзіраванне, цытацыя, рэмінісцэнцыя, алюзія, вобразная аналогія, аўтарскае падкрэсліванне і інш.) кантактных сувязей. Успрымаючы і апрацоўваючы іншае, творца прыўносіць у першакрыніцу новыя значэнні, адкрывае якасці, што актуалізуюць класічны ўзор, робяць яго «мостам» паміж мінулым і сучасным, паміж прадстаўнікамі розных нацый і культурных традыцый. Выкарыстанне алюзій, рэмінісцэнцый, вобразных аналогій, цытат і інш. у творчасці М. Танка (1.2.2.1 «**Унутрылітаратурныя ўплывы ў паэтычнай спадчыне Максіма Танка**») спрыяе ўзбагачэнню мастацкага свету твораў, вяртае час назад або згортвае яго, надае яму новыя вымярэнні, сведчыць пра паўтаральнасць гістарычнага руху, пра наяўнасць жывых зносін у сістэме «літаратура». Сэнс іх ужывання бачыцца таксама ў тым, што розныя віды і формы рэцэпцыі не толькі памнажаюць ракурсы звычайнага ўспрымання свету чалавекам, але і апракідваюць традыцыйнае, дапамагаючы ўбачыць за звыклым – новае, за заштампаваным – арыгінальнае. У вершах

«Трэска з дома Шэкспіра», «Каб дзень абрыдай не пачаць...» і іншых аўтар сцвярджае сябе ў якасці пераемніка спадчыны і нашчадка гісторыі, разам з тым правакуючы падрыхтаванага чытача да пераасэнсавання і традыцый, і самой гісторыі.

Матыў адухаўлення даследуецца як скразны ў літаратуры і мастацтве. Запазычанне сюжэта пра Пігмаліёна і Галатэю дапамагае М. Танку ўзнавіць цудоўны з момантаў тварэння – ажыўлення, адухаўлення прыгажосці («Пігмаліён»). Класіка мае вялікі жыццядайны патэнцыял, «полымя жывое» (верш «Чытаючы Максіма Багдановіча») – тое, што нараджае новы твор, новае мастацтва. Паэт не толькі выкарыстоўвае розныя віды і формы рэцэпцыі, але і дае паэтычнае вызначэнне цэласнасці Сусвету і чалавека ў ім, таго, што мае здольнасць адухаўляць, даваць «новае жыццё» (алюзія на твор Дантэ).

У пункце 1.2.2.2 «*“Чырвоныя эскадроны” Хрыста Смірненскага на-беларуску: мастацкі пераклад як адбітак часу*» аналізуецца тры пераклады на беларускую мову верша балгарскага паэта Х. Смірненскага, прысвечанага паходу Савецкай Арміі на Варшаву ў 1920 г. Гэтыя пераклады сведчаць пра наяўнасць «звышжасцей» (камунікатыўнасці, шматзначнасці) у вобразна-сэнсавай структуры верша адпаведна гістарычным часам перакладу. Так, вобраз «героя-калектыву» пераасэнсуюцца з «чырвоных хваляў» рабоў (1920) у вобраз «слаўнай чэрні, вольнай волі эскадрон» (1931); калі ж «прышоў свабоды час», вобраз «героя-масы» замяняецца абагульняльным «вы» (1956), але і яны знікаюць у перакладзе А. Разанава, дзе абвешчаецца пра «вязняў збуджаных паход» (1973). Пераклады ўзбагачаюць класічны твор новымі сэнсамі, пашыраюць матыўнае поле вобразаў, дазваляюць наблізіць іх да адной эпохі і аддаліць ад другой, выявіць схаваныя або незаўважаныя раней значэнні. Наяўнасць матыўнага кантэксту твора, які складаецца з розных яго перакладаў, абзначана як «звышз’ява» беларуска-закежнага кантэксту ў сістэме міжлітаратурных сувязей і літаратурнай класікі ў сістэмах сусветнай і нацыянальнай літаратур.

У падраздзеле 1.2.3 «*Тыпалагічны падыход як перадумова фарміравання літаратурнага кантэксту*» разглядаюцца падабенствы паміж эпохамі літаратурнага развіцця, нацыянальнымі літаратурамі (у тым ліку тэрытарыяльна далёкіх адна ад адной краін, напр., Беларусь – і Ірландыя, Японія і інш.). Тыпалагічныя паралелі выяўляюцца пры супастаўленні мастацкіх светаў двух і болей пісьменнікаў; яны прасочваюцца на ўзроўнях сюжэтна-тэматычным, рода-жанравых структур, сістэмы мастацкіх вобразаў. Прыкладам з’яўляюцца вандроўныя (класічныя) сюжэты (дадатак В), вечныя вобразы, умоўна названыя «звышз’явамі» літаратурнай класікі, у тым ліку беларуска-закежнага кантэксту.

Сто год, што раздзяляюць творы беларускага і нямецкага аўтараў (пункт 1.2.3.1 «*Курган*» Янкі Купалы і «*Песнярова пракляцце*» Людвіга Уланда»), у працы названа культурным сумежжам, што злучыла дзве літаратуры, якія ў іерархіі сусветных і еўрапейскіх каштоўнасцей займаюць розныя месцы. Два творы, напісаныя паэтамі-рамантыкамі, аказаліся настолькі падобныя па сваіх параметрах (іх аналіз прадстаўлены ў дысертацыі), што могуць сведчыць пра паўтаральнасць як адну з заканамернасцей («звышыкасць») функцыянавання класікі і беларуска-замежнага кантэксту ў прасторы сусветнай літаратуры. Разам з «Курганам» агульнасусветнае трывала ўвайшло ў айчынны літаратурны працэс, умацаваўшы ў ім нацыянальна асаблівае, а народнае, фальклорнае, апрануўшыся ў літаратурна завершанае цэлае, узышло на вышыні сусветнай літаратурнай спадчыны.

Наяўнасць рознага віду сувязей у сістэме класічнай літаратуры дазваляе акрэсліць працэс тыпалагізацыі літаратурных з’яў, фарміравання непаўторнага і агульнага ў структуры мастацкага твора. І ў гэтым выпадку сама літаратурная класіка выступае не толькі як «сума» твораў выдатнейшых аўтараў або частка сістэмы «літаратура», але і як сумежжа нацыянальных літаратур, розных эпох і пакаленняў, як мастацкае сведчанне іх дыялогу і цэласнага адзінства.

У раздзеле 1.3 («**Сістэмны ачальнік у літаратуразнаўстве ў аспекце праблемы міждысцыплінарнасці**») сістэмны аналіз (падыход) разглядаецца як канкрэтны аспект або парадыгма прымянення ідэі міждысцыплінарнасці ў літаратуразнаўстве. У сістэмным падыходзе вылучаны ўнутрылітаратурны вектар і вектар міждысцыплінарнасці. У першым выпадку сістэмны аналіз арыентуе на вывучэнне літаратуры як аб’екта-сістэмы – асобнага ад іншых віду мастацтва, што развіваецца па ўласцівых толькі яму законах, мае сваю гісторыю ў часе і прасторы, адметны пастаянным з’яўленнем новых і найноўшых феноменаў. У другім выпадку літаратура выступае як адна з падсістэм у сістэмах іншых узроўняў абагульнення: чалавека, грамадства, культуры, цывілізацыі, Сусвету. Сістэмны аналіз дазваляе аб’ядноўваць факты літаратуры і з’явы розных сацыяльных сістэм, сфер жыццядзейнасці чалавека і грамадства, навук і мастацтваў дзеля іх паглыбленага вывучэння. Ён спрыяе пранікненню ў глыбіні прыродных, сацыяльных, псіхічных працэсаў, паколькі чалавек уяўляе складаны біяпсіхасацыяльны арганізм, а міждысцыплінарныя сувязі і ўзаемадзеянні ў вялікай ступені спрыяюць аднаўленню, перастварэнню, асэнсаванню філасофскай парадыгмы чалавека на розных яе ўзроўнях.

На мяжы 1980–90-х гг. ва ўжытак увайшло паняцце, якое ўдакладняла спецыфіку ўспрымання і вывучэння літаратуры, – «тэзаўрус». Адпаведна быў

уведзены тэрмін, які набыў агульнанавуковае значэнне, – тэзаўрусны падыход<sup>3</sup>. В. і У. Лукавымі тэзаўрусны падыход разглядаўся ў сувязі з прыярытэтамі суб’екта, з пазіцыяй якога прапанавана вывучаць гісторыю літаратуры.

У дысертацыі вылучаны ўзроўні (шматузроўневая прызма) тэзаўруснага падыходу, якія ўплываюць на спецыфіку рэцэпцыі і вызначаюць тыпалогію беларускага кантэксту, з’яўляючыся іх сістэмаўтваральнай асновай. Гэтыя ўзроўні суадносяцца з элементамі (узроўнямі) сацыякультурнай піраміды. Яе структура мае наступны выгляд: чалавек (ніжэйшы ўзровень) – грамадства (або яго пэўная частка) – дзяржава – нацыя – чалавецтва (вышэйшы ўзровень). Беларускі кантэкст фарміруецца ў адпаведнасці з прыярытэтамі і запатрабаваннямі пэўнай адзінкі (аўтар, рэцыпіент – перакладчык, даследчык, інтэрпрэтатар, чытач), або грамадства (умоўным рэцыпіентам з’яўляецца яго абагульненая адзінка – пэўная частка грамадства, якую вылучаюць па ўзроставых, полавых прыкметах, прыналежнасці да той ці іншай прафесіі, сацыяльнага асяроддзя і г. д.), або з пазіцыяй дзяржавы і яе прыярытэтаў (сацыяльна-палітычны кантэкст, літаратура пэўнай краіны). Нацыянальныя прыярытэты і нацыянальная аўтэнтнасць таксама ўплываюць на працэсы рэцэпцыі: з нацыянальных пазіцыяў адметным чынам успрымаецца пэўная сукупнасць або адзінства літаратур (еўрапейская або сусветная класіка ў беларускім кантэксце), ды і айчынная літаратура непаўторнымі шляхамі ўваходзіць у іх кантэкст (беларуская літаратура ў кантэксце еўрапейскай або сусветнай літаратуры). Сфера пазнання і адлюстравання чалавецтва ахоплівае ўсю сукупнасць праблем, якія ставіліся і асэнсоўваліся ў літаратуры ўвогуле. Ёй адпавядае паняцце «сусветная літаратура», у якой можа быць вылучаны пантэон аўтараў, «залагі фонд» помнікаў, што складаюць вяшчынае дасягненне чалавечай цывілізацыі.

Кожны з названых узроўняў утварае свае сістэмы літаратурнага працэсу (у т. л. беларускага кантэксту). Так, інтарэсы чалавека выступілі наперад у культуры Адраджэння. Прыярытэты пэўнай часткі грамадства выявіліся ў літаратуры рэалізму: 3-га саслоўя – у асветніцкім, нізоў грамадства – у крытычным, пралетарыята – у сацыялістычным рэалізме. Нацыянальныя інтарэсы заявілі аб сабе ў перыяд Адраджэння, іх абарону сталі звязваць з хвалямі адраджэння ў розных стагоддзях і краінах, у розных сацыякультурных кантэкстах. Дзяржаўныя прыярытэты сталі вядучымі ў часы класіцысцкага

---

<sup>3</sup> Гэта «адзін з падыходаў у даследаванні сістэм, пры якім вывучэнне сістэмы пачынаецца быццам бы “знізу” <...> з пераліку яе элементаў і ўстанаўлення сувязей паміж імі, <...> узроўняў яе вывучэння» (Системный анализ и принятие решений : словарь-справочник : учеб. пособие / под. общ. ред. В.Н. Волковой, В.Н. Козлова. – М. : Высш. шк., 2004. – С. 478).



стылю мыслення. Агульначалавечыя інтарэсы выступаюць на першы план у перыяд глабальных змен, катастроф, падзей сусветнага маштабу.

Двадзінства працэсаў рэцэпцыі, фарміруючы спецыфіку беларускага кантэксту, выступае магутным сродкам актуалізацыі літаратуры ў сучасным грамадстве. Вывучэнне літаратурных сувязей, як і іх развіццё, з'яўляецца адным са спосабаў творчай рэалізацыі – асобы, грамадства, нацыі, чалавецтва. Існаванне беларускай літаратуры як часткі сусветнай і літаратурнай класікі як часткі літаратуры ўвогуле дазваляе вызначыць спецыфіку суадносін паміж часткай і цэлым. Сярод заканамернасцей («звышьякасцей») функцыянавання літаратурнай класікі ў сістэме літаратуры і беларускага кантэксту ў сістэме міжлітаратурных сувязей – заканамернасці гістарычнасці, камунікатыўнасці, іерархічнасці, інтэгратыўнасці. Вывучэнне шматузроўневых іерархічных сістэм спрыяе ўпарадкаванню мастацкага свету не толькі ў межах літаратурнай творчасці, але і ў адпаведнасці з законамі «першай» рэальнасці, што паглыбляе навуковае пазнанне і літаратурнай класікі, і беларускага кантэксту, а таксама магчымасці іх актуалізацыі ў новай гісторыка-культурнай прасторы.

У аснове сістэмнага аналізу літаратурнай класікі, а таксама беларускага кантэксту ў другой главе (**«Тыпалогія беларускага кантэксту ў сістэме літаратурнай класікі»**) – складнікі літаратурнага працэсу (эпохі, кірункі, роды, віды, жанры, нацыянальныя літаратуры, аўтары і інш.) і сістэмна-структурныя параметры мастацкага твора. Яны разглядаюцца ў якасці асноўных напрамкаў складвання кантэксту – і сукупнасці сумежных мастацкіх з'яў, і іх сістэмы. Літаратура сусветная (як форма існавання мастацкага свету чалавецтва) і нацыянальная (як форма існавання мастацкага свету нацыі), літаратурны твор (як форма існавання мастацкага свету творцы) дапамагаюць усвядоміць адзінства і непаўторнасць духоўнага жыцця цывілізацыі – чалавецтва, нацыі, дзяржавы, грамадства, чалавека.

У раздзеле 2.1 **«Літаратурны працэс як прастора тыпалагізацыі мастацкіх з'яў»** акрэслена тыпалогія асобных літаратурных эпох і кірункаў, выяўлены некаторыя заканамернасці іх фарміравання. У падраздзелах 2.1.1 **«Літаратурныя агульнасці (Адраджэнне, Асветніцтва, класіцызм) у працэсе выпявання і крышталізацыі канона»** і 2.1.2 **«Спецыфіка беларускага кантэксту ў XX стагоддзі»** паказана, што асаблівасці іх пашырэння ў прасторы і часе характарызуюцца ключавымі заканамернасцямі: пакрокавай крышталізацыяй мастацкага феномена і паўтаральнасцю яго развіцця.

Спалучэнне рэальнага і ідэальнага, фізічнага і духоўнага, зямнога і нябеснага, мінулага і тагачаснага, адраджэнне «свайго» ў кантэксце з «чужым» – элементы мастацкай сістэмы Адраджэння; характар адносін паміж імі вызначаецца паняццем гармоніі. Прайшоўшы пэўныя крокі выпявання і крышталізацыі, яны акрэслілі тыпалогію Адраджэння. У яго культуры набылі

прыярытэтнасць такія кампаненты сацыякультурнай піраміды, як чалавек, дзяржава, нацыя, і спецыфічныя адносіны паміж імі («гармонія»). Наяўнасць гістарычнай заканамернасці – паўтаральнасці ў межах сусветнага літаратурнага працэсу, ператварае Адраджэнне ў агульнакультурную парадыгму, выводзіць яе ў шырокі гісторыка-культурны кантэкст з перыядамі цыклічнасці развіцця.

Вызначальныя параметры класіцызму крышталізаваліся на працягу XVII–XVIII стст. Асновай тыпалогіі была апазіцыя паміж чалавекам і дзяржавай, пачуццём і абавязкам, індывідуальным і агульным. Класіцызм вырашаў яго ў палітычным плане – перавагай інтарэсаў дзяржавы над прыватнымі інтарэсамі, прыярытэтам сацыяльнага над індывідуальным, абавязку – над пачуццём, пачуцця гонару – над пачуццём кахання (у 1-й палове XVII ст.) і актуалізацыяй маральнай праблематыкі, калі ў вырашэнні канфлікту перамагае асабістае над агульным і прыватнае над грамадскім (у 2-й палове XVII ст.). Асветніцкі класіцызм XVIII ст. узмацніў у гэтай парадыгме ролю разумовага пачатку. Класіцысцкія традыцыі выявіліся ў творчасці пісьмечнікаў XIX ст. Класіцысцкі характар набыло літаратурнае развіццё ў Беларусі ў асобныя перыяды XX ст.

Базавыя кампаненты Асветніцтва – процістаянне прыгнёту і дыктатуры; апора на розум; вера ў прагрэс, асвету, развіццё навук; ідэі «натуральнага», «прыроднага» чалавека, негвалтоўнага змянення грамадства і пошукі такіх шляхоў (стваральная праца, выхаванне ўладара, выхаванне ў народным асяроддзі, выхаванне маральнай промаведдзю, з дапамогай навук і мастацтваў); імкненне распаўсюдзіць свае ідэі ў самых шырокіх грамадскіх колах. Да часу, калі Асветніцтва стала ўспрымацца ў якасці ідэйна-эстэтычнай сістэмы, яно выявілася як паэтапны працэс назапашвання і крышталізацыі сваіх асобных кампанентаў. Можна гаварыць пра іх актуалізацыю ў наступныя стагоддзі, пра новыя хвалі неа- і постасветніцтва ў XX ст. ў Беларусі.

XX – пачатак XXI стст. адметны палярызацыяй, палітызацыяй гісторыка-культурных, літаратурна-мастацкіх працэсаў. Парадыгмы-хвалі: адраджэнска-асветніцкая і класіцысцкая, складаюць напрамкі, па якіх развіваецца літаратурна-мастацкі працэс у XX ст. і ў адпаведнасці з якімі фарміруецца спецыфіка беларускага кантэксту. Супастаўленне тэкстаў выяўляе тыпалагічнае падабенства вобразаў, што сведчыць пра паўтаральнасць пэўных эстэтычных падыходаў пры адрозненні ідэйна-мастацкіх пазіцый творцаў, сацыяльна-гістарычнага кантэксту. Калі ў другой палове 1980 – пач. 90-х гг. асветніцкія ідэі суіснавалі з задачамі адраджэнскага плана (т.зв. «пятая хваля адраджэння»), з сярэдзіны 1990-х – у першае дзесяцігоддзе 2000-х гг. асветніцкія задачы набылі актуальнасць у парадыгме класіцысцкіх падыходаў.

У раздзеле 2.2 «**Матрыца жанру ў кантэксце класічнай літаратуры**» даследаванне пакрокавай крышталізацыі ўстойлівай жанравай структуры праводзіцца на прыкладах эпасу, санета і фарса. Для аналізу ў падраздзеле 2.2.1

**“Этапы крышталізацыі эпічнага жанру – аповеду пра мінулае, гістарычнае і міфалагічнае”** абраны творы, адносна якіх ёсць звесткі пра гістарычныя рэаліі і ў якіх прысутнічаюць найбольш важныя элементы ўласна эпічнага твора (найперш вобразы ўладара і эпічна маладых герояў): «Песня пра Раланда» і «Слова пра паход Ігаравы». У дадатку А даследаваны эпас пра Гільгамэша, кельцкі эпас (ірландскія сагі гуладскага цыкла), а таксама паўднёваславянскія песні (цыкл пра Косава поле). Вылучаны наступныя этапы тыпалагізацыі эпасу: наяўнасць гістарычнай рэаліі – яе паэтызацыя (адлюстраванне як мастацкай рэаліі) – гераізацыя (услаўленне падзеі і асобы, стварэнне вобраза эпічна маладога героя) – ідэалізацыя і кананізацыя (дамінантная прыкмета ідэальнага героя – яго выключная фізічная сіла і неўтаймаванасць) – фалькларызацыя (тыпалагічнае падабенства эпічнага і фальклорнага элементаў) ці міфалагізацыя (прысутнасць у эпасе элементаў міфа).

Прапанаваная схема тыпалагізацыі мастацкай з’явы даследавана на прыкладах сатырычных твораў (падроздзел 2.2.2 **«Вобразнае пераасэнсаванне гістарычных рэалій у сатырычна-гумарыстычных творах (“Пінская шляхта” Вінецнта Дуніна-Марцінкевіча і сярэдневяковыя фарсы пра Патэлена)»**), дзе гістарычныя рэаліі пераасэнсоўваюцца ў бок зніжэння вобразаў (дэгераізацыя персанажаў, іх высмейванне і развянчанне). Мастацкі вобраз у фарсе – вобраз-маска (Патэлен) ці вобраз-тып (Кручкоў). Пры ўсіх адрозненнях сюжэта і персанажаў крокі крышталізацыі вобраза махляра-кручкатвора падобныя, што сведчыць пра пашыранасць або паўтаральнасць кручкатворства, г. зн. пра яго тыповасць, укаранёнасць у ладзе жыцця, форме жыццядзейнасці, спосабах функцыянавання судзейскага саслоўя ў грамадстве.

Падроздзел 2.2.3 **«Філасофія санета: тыпалогія цвёрдай жанравай формы (Максім Багдановіч і Уільям Шэкспір)»** прысвечаны жанравай матрыцы санета, выпрацаванай (паэтапна) у працэсе яго гістарычнага развіцця. Матрыца разглядаецца намі як інтэгральная якасць з’явы. Увёў ва ўжытак паняцце «філасофія санета» нямецкі паэт сярэдзіны ХХ ст. Іяганес Бехер. Разам з тым складаная філасофская структура санета задоўга да Бехера была выяўлена М. Багдановічам у артыкуле «Санет» (датуецца прыблізна 1911 г.). Беларускі паэт у яго вызначэнні выкарыстаў метафару арэха-спарыша, якая стала аўтарскай формулай санета. Як тэарэтык, М. Багдановіч спыніўся на «паўдарозе», вылучыўшы ў санеце толькі дзве часткі («два ядры»), хоць сам вобраз арэха-спарыша, безумоўна, выступае трэцім, сінтэзуючым, элементам санета. Як практык, беларускі паэт пайшоў значна далей і рэалізаваў у сваіх вершах складаную трохузроўневую структуру жанру. Даследаванне паказала, што вобразы-тэзісы М. Багдановіча ў яго санеце «Паміж пяскаў Егіпецкай зямлі...» размяркоўваюцца па трох узроўнях матрыцы. Па гарызанталі змяшчаюцца наступныя вобразы: «магіла», «зернейкі засохшыя.. », «збожжа»

(1-ы ўзровень і першая частка верша); «забыты краю», «дух народны», «уперад рынецца...» (2-і); «з глебы», «крыніца», «на прастор» (3-ці). Па вертыкалі супастаўляюцца (і выступаюць у якасці пэўных сінонімаў) вобразы «магіла», «забыты краю», «з глебы» (1-ы радок па вертыкалі), «зернейкі засохшыя», «дух народны», «крыніца» (2-і); «збожжа», «уперад рынецца», «на прастор» (3-ці). Відавочна, што філасофская думка М. Багдановіча развіваецца дыялектычна не толькі ўнутры кожнага з узроўняў-частак верша (прырода / грамадства / прырода), але і па вертыкалі, з'яўляючыся скразной у выяўленні ідэі «забытага краю», што рушыў «на прастор...» / «...на шырокі прастор». Гэта сведчыць пра разгалінаваны матыўны кантэкст вобразаў санета.

Філасофская структура верша М. Багдановіча супастаўляецца з матрыцай санетаў У. Шэкспіра. Скразная ідэя, уласцівая абодвум паэтам, – ідэя новага нараджэння, абуджэння, «збожжа» «парой вясенняй», «new», «another», «son»... Сінтэзам (калі ўлічыць іншыя творы беларускага паэта) выступае мара Багдановіча пра дачушку («Каб у мяне быў свой дзіцёнак...»<sup>4</sup>), як і думка пра сына ў шэкспіраўскіх санетах («*You had a father: let your son say so*»<sup>5</sup>). Абагульняльнай ідэяй выступае надзея паэтаў на адраджэнне прыгажосці і на «новае жыццё» (у т. л. прыроды, роднага краю), вера ў надыход «вясны», у неўміручасць паэтычнага слова, любоў да жыцця. Філасофскае метафарычнае мысленне, жанравая матрыца, матыўны кантэкст і інш., што аб'ядноўвае творы паэтаў, выступае разам з тым адзнакай цэласнасці літаратурнай класікі, беларускай і англійскай, у сістэме сусветнай літаратуры.

Тыпалагічныя сыходжанні дазваляюць сцвярджаць: літаратура – прыклад непарыўнага дыялогу паміж народамі, якія могуць быць аддаленымі паміж сабой у прасторы, але часўнасць выяўленых паралелей збліжае іх. Гэта прыклад дыялогу паміж пакаленнямі, якія могуць быць аддаленымі паміж сабой у часе, але падабенства матываў, вобразаў сведчаць пра паўтаральнасць і пэўнае падабенства думак і спадзяванняў чалавека. Гэты дыялог адбываецца незалежна ад гістарычнага кантэксту, ад наяўнасці непасрэдных кантактаў паміж літаратурамі, паміж творцамі, ён сімвалізуе тое агульнае, што звязвае народы, і тое асаблівае, што сведчыць аб іх, народаў і літаратур, незалежным у часе і прасторы існаванні. Беларускі кантэкст з'яўляецца, такім чынам, арганічным, актуальным складнікам сусветнай класікі, прыносячы ў яе неўміручыя здабыткі, а часам захоўваючы тое, што ў іншых літаратурах ужо страчана.

---

<sup>4</sup> Багдановіч, М.А. Поўны збор твораў : у 3 т. / М.А. Багдановіч ; Акад. навук Беларусі, Ін-т літ. ; рэдкал.: В.В. Зуёнак [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992. – Т. 1. – С. 427.

<sup>5</sup> Shakespeare, W. The works of William Shakespeare / W. Shakespeare. – London : Macmillan and Co, 1911. – P. 1097.

У раздзеле 2.3 «**Іерархія класічнай літаратуры ў сістэме “літаратура” і ў міжлітаратурных сувязях і з’явах**» літаратура (і ў ёй сістэма літаратурнай класікі) прадстаўлена як іерархічная структура. У дысертацыі прапанаваны вобразныя назвы Алімпа (для абазначэння вышэйшых каштоўнасцей сусветнай літаратуры) і Парнаса (класікі беларускай літаратуры), дзе знізу знаходзяцца «усе» (творы і аўтары), а зверху – «класіка». На вышэйшых узроўнях мастацкія каштоўнасці ўтвараюць больш-менш трывалае «ядро» (пантэон, «залаты фонд»), замацаваную часам устойлівую, адносна «закрытую» сістэму літаратурных прыярытэтаў. Ніжэй знаходзяцца дынамічныя ўзроўні, якія хутка папаўняюцца новымі творами, – сучасны літаратурны працэс.

У падраздзеле 2.3.1 «**Беларуская літаратура ў складзе іншанацыянальных літаратур**» разглядаецца пазіцыя, калі сусветная літаратура выступае «сумай» усіх літаратур усіх часоў усіх народаў свету. Калі беларускую літаратуру разглядаць адасоблена, можна акрэсліць наступныя ўзроўні сувязей, якія яна мае з іншымі літаратурамі ў кантэксце сусветнай. Самы высокі і найбольш трывалы ўзровень сувязей існуе паміж беларускай і літаратурамі, якія звязаны з ёй у межах агульнага або блізкага культурна-гістарычнага тыпу (апора на хрысціянства, на народныя традыцыі, на блізкасць геаграфічнага становішча, гістарычны лёс): беларуска-рускія, беларуска-польскія, беларуска-украінскія, беларуска-балгарскія сувязі. Другая група вылучана на падставе пашырэння ў айчынай культуры «залатога фонду» сусветнай класікі: пераважна італьянскай, англійскай, французскай, нямецкай літаратур. Аб’ектыўна ў нашай літаратуры яны прадстаўлены ў значнай ступені, у той час як беларуская займае ў гэтых літаратурах непараўнана меншае месца. Трэцяя група акрэслена на падставе сувязей паміж літаратурамі, што маюць блізкі гісторыка-культурны ўзровень развіцця, але не знаходзяцца сярод «вялікіх», «класічных» літаратур. Паміж імі існуюць не толькі кантакты, але і тыпалагічныя сыходжанні, што ў духоўна-культурным сэнсе набліжае Беларусь да іншых краін свету. Чацвёртую групу прадстаўляюць прыклады аднабаковага пераймання беларускай літаратурай класічнай літаратурнай спадчыны, створанай на «мёртвых» мовах (санскрыце, старажытнагрэчаскай, латыні, правансальскай і інш.), якая актыўна ўваходзіць у беларускі кантэкст у сувязі з гуманістычнай, асветніцкай дзейнасцю. Вылучаюцца літаратуры, якія не маюць сувязей з беларускай або сувязі з якімі не зафіксаваны.

Паняцце «сусветная літаратура» разглядаецца як цэласнасць сістэмы нацыянальных літаратур. Сярод прыкмет цэласнасці – наяўнасць «звышз’яў»: скразных матываў, вандроўных сюжэтаў (дадатак В), вечных вобразаў (дадатак Д) і інш., а таксама існаванне класікі – своеасаблівага вектара ў дачыненні да лінейнага, храналагічнага развіцця літаратуры. Класічны твор, застаючыся

стварэннем свайго часу, разам з тым выходзіць за яго межы і ўдзельнічае ў літаратурным працэсе іншых стагоддзяў і нацыянальных літаратур.

У падраздзеле 2.3.2 **«Алімп сусветнай літаратуры: ўзроўні іерархічнай структуры»** даследаваны іерархічны склад класічнай літаратуры. Яе ўзроўні прадстаўлены ў дысертацыі ў выглядзе своеасаблівай піраміды: «10», «100», «10 x 100» і «100» з літаратуры XX ст. (умоўнае колькаснае пазначэнне вузка абмежаванага кола аўтараў – адносна «закрытай сістэмы» прыярытэтаў у сістэмах «нацыянальная літаратура», «сусветная літаратура», «літаратура XX ст.» і інш.). Іерархічныя сістэмы Алімпа сусветнай і Парнаса нацыянальнай класікі (у падраздзеле 2.3.3 **«Парнас беларускай літаратуры ў кантэксце сусветнай класікі»**) у сваіх узаемадачынэннях і сувязях характарызуюцца паняццем «неадпаведнасць». Гэта тлумачыцца спецыфікай мастацкай творчасці, наяўнасцю прыярытэтаў, на якія абапіраецца або з якіх сыходзіць сутворца (у адпаведнасці са структурай тэзаўруснага падыходу). У дадатку Г на прыкладзе Дантэ, П. Верлена і М. Багдановіча прадстаўлены «пакрокавы» аналіз жыццёвага і творчага шляху пісьменніка класіка (з мэтай выяўлення скразных матываў або асобных заканамернасцей, якія паўтараюцца ў ім).

Уключэнне ў беларускі кантэкст кантэона аўтараў, «залатога фонду» сусветнай літаратуры не толькі ўзбагачае нацыянальны літаратурны працэс, але і арыентуе яго на вяршыні сусветнага Алімпа, які выступае своеасаблівым мастацкім «гарантам» таго, што спадчына іншых пакаленняў, народаў не будзе забыта, не застанеца незатрабаванай: у ёй знаходзяць сваё ўвасабленне мастацкія здабыткі розных літаратур народаў свету. Разам з тым спецыфіка «гарызантальных» арыентацый на іншанацыянальныя літаратуры, дыялагізм «свайго» і «чужога» ў літаратурна-мастацкім кантэксце дазваляе ўзмацніць нацыянальнае, зразумець больш глыбока не толькі «чужое», але і «сваё».

Адным з паказчыкаў дынамічнага развіцця літаратур народаў свету, адкрытасці сувязей паміж імі з'яўляецца заканамернасць камунікатыўнасці. Паўтаральнасць у часе і прасторы – неабходная ўмова развіцця літаратурных з'яў і саміх літаратур, гэтаксама беларускага кантэксту як іх сумежжа. Апошні выступае неабходным звяном у працэсе тыпалагізацыі літаратурных фактаў, што абумоўлівае непарыўнасць сусветнага літаратурнага працэсу. Пашырэнне сувязей паміж літаратурамі спрыяе іх іерархічнай упарадкаванасці.

У трэцяй главе **«Міждысцыплінарнасць як адзін з аспектаў цэласнага спасціжэння літаратурнай класікі»** аналіз праводзіцца ў трох напрамках: вывучэнне літаратурнага твора (сюжэта, вобраза) у кантэксце іншых відаў мастацтва; выкарыстанне тэрміналогіі іншых (акрамя літаратуразнаўства) навук і апора на іх метадалогію, у прыватнасці на сістэмны аналіз; сінтэзам выступае ідэя інтэрдысцыплінарнасці. Пераклад фразы Мефістофеля (з «Фаўста» Гётэ) дае паэтычнае тлумачэнне цэласнасці, што адрозніваецца ад «сумы» наяўнасцю

новых, додатковых якастей: «Кто хочет знать, что есть живое, / Сначала дух живой убьет, / Все части сложит, / Связи вскрыет – / Духовной лишь недостает!»<sup>6</sup>. Падкрэслены вобраз вызначае, на нашу думку, сутнасць інтэрдyscyплінарнасці як феномена цэласнасці кантэксту (у аспекце міждyscyплінарнага вывучэння літаратуры) і літаратурнай класікі (беларускай і сусветнай) – выступаць звяном паміж навуковым і мастацкім пазнаннем, быць сумежжам, «звышыкасю» сістэмы, дзякуючы чаму жывое становіцца нежывым (напр., у працэсе паэтызацыі гістарычнай рэаліі), а нежывое набывае «новае жыццё» (у выніку рэцэпцыі, творчай інтэрпрэтацыі, перакладу і г. д.).

Раздзел 3.1 «Цэласны аналіз класічнага твора: міждyscyплінарны кантэкст». У ім раскрываецца загалоўная тэма падраздзела 3.1.1 «*Рэцэпцыя літаратурнай класікі ў ракурсе скразной праблемы метанойі («Фаўст» Ёгана Вольфганга Гётэ ў Беларусі)*». Традыцыйна выратаванне чалавека, яго неўміручай душы магчыма ў выніку пакаяння. У трагедыі Гётэ яно даецца Фаўсту за нястомны пошук ісціны, за творчасць, за непакіснае памкненне да самаўдасканалення, да ўдасканалення чалавечага роду. Беларускі кантэкст «Фаўста» дазваляе акрэсліць скразны сэнс метанойі – трансфармацыі і змянення як заканамернага выніку жыццёвых пошукаў герояў. Так, у оперы А.Г. Радзівіла «Фаўст» (напісанай паводле 1-й часткі трагедыі) і ў лібрэта оперы (напісаным Гётэ для оперы Радзівіла) вобраз Маргарыты (Грэтхен – сімвал Каханья) прадстаўлены ў класічнай інтэрпрэтацыі метанойі. Твор Гётэ шматсэнсавы: у ім у згорнутым, крышталізаваным выглядзе ўтрымліваецца аснова для новага прачытання, перастварэння сюжэта і вобразаў у кантэксце іншых сістэм. Можна меркаваць, што, працуючы па просьбе Радзівіла над удакладненнямі да тэксту сваёй трагедыі, Гётэ ўвёў додатковыя радкі, якія пашыраюць і ўзмацняюць ідэю метанойі ў аўтарскім лібрэта. Ілюстрацыі А. Кашкурэвіча (у беларускіх выданнях 1976 г. і 1991 г., асобнае выданне ілюстрацый у 1988 г.) упісваюць вобраз Маргарыты ў прынцыпова іншы кантэкст, адпаведны беларускай (і сусветнай) гісторыі ХХ ст., у выніку чаго «Фаўст» Гётэ ператвараецца ў «Фаўста-ХХ стагоддзя». Гэтай жа пазіцыі сугучны «Фаўст Арлена» – дакументальная кінастужка беларускага рэжысёра

<sup>6</sup> Васильева, Г.М. Pars pro toto в «Фаусте» И.В. Гете / Г.М. Васильева // Всемирная литература в контексте культуры: XV Пуришевские чтения : сб. ст. и материалов / Моск. пед. гос. ун-т ; отв. ред. М.И. Никола. – М., 2003. – С. 47. Іншыя пераклады фразы Мефістофеля ўдакладняюць сутнасць гэтага паняцця: «Во всем подслушать жизнь стремясь, / Спешат явления обездушить, / Забыв, что если в них нарушить / Одушевляющую связь, / То больше нечего и слушать» (Гете, И.В. Собрание сочинений : пер. с нем. : в 10 т. / И.В. Гете ; сост. Н. Вильмонт, Б. Сучков ; под общ. ред. Н. Вильмонта, Б. Сучкова, А. Аникста. – М. : Худож. лит., 1976. – Т. 2 : Фауст : трагедия. – С. 69), «Бо іншы рэч жывую спазнае – / І выганяе дух жывы з яе» (Гётэ, Ё.В. Фаўст : трагедія : ч. 1–2 / Ё.В. Гётэ ; пер. з ням. В. Сёмухі. – Мінск : Маст. літ., 1991. – С. 70) (выдзелена намі – Г.А.).

Г.В. Адамовіч (1996 г.). Да вобразаў Гётэ звяртаецца У. Караткевіч у эсе «І наш Фаўст» (1978 г.). Фаўст і Маргарыта прадстаўляюць два бакі чалавечага існавання: адзін шукае паўнаты жыцця (Фаўст), другая – Любоў (Маргарыта). Метанойя разглядаецца як «звышідэя» твора, адзін з матываў вандроўнага сюжэта аб прызначэнні чалавека, аб пошуках сэнсу жыцця. Праблема метанойі ў беларускім літаратурна-мастацкім кантэксце вырашаецца не толькі ў значэнні змянення праз пакаенне, але і ў сэнсе ўзыходжання, узвышэння чалавека праз пакуты і выпрабаванні. Гэта думка выступае скразной (як «звышз’ява» кантэксту) у цэлым шэрагу твораў, якія далучаны да аналізу трагедыі Гётэ.

У падраздзеле 3.1.2 **«Рэцэпцыя айчыннай класікі праз прызму тэзаўруснага падыходу («Новая зямля» Якуба Коласа як энцыклапедыя сялянскага жыцця ў інтэрпрэтацыі Івана Навуменкі)»** даследаваны адзін з раздзелаў працы вучонага «Якуб Колас: Нарыс жыцця і творчасці» (1982 г.), адрасаванай беларускім школьнікам. Першы ўзровень аналізу вылучаны ў адпаведнасці з прынцыпам энцыклапедызму (універсальнасць, галіновасць, рэгіянальнасць зместу паэмы, яе мастацкага свету), другі ўзровень сфарміраваны асноўнымі параметрамі мастацкага свету паэта, трэці – спецыфікай інтэрпрэтацыі: Я. Коласам – сялянскага жыцця, І. Навуменкам – паэмы Я. Коласа. Рэцэпцыя «Новай зямлі» навукоўцам, выкладзеная ў яго працы, спрыяе фарміраванню цэласнага ўспрымання нацыянальнай класікі ў школьнікаў – той часткі грамадства, што ахоплівае па сутнасці ўсё грамадства.

У раздзеле 3.2 **«Выкарыстанне тэрміналогіі іншых навук у працэсе рэцэпцыі класічнай літаратуры»** сцвярджаецца, што, будучы ўпісаным у свет жыццёвых рэалій або з’яўляючыся прыкладам іх мастацкай інтэрпрэтацыі, літаратурны твор становіцца прыдатным для вывучэння яго ў нелітаратурных кантэкстах. Загалоўная тэма падраздзела 3.2.1 **«Максім Багдановіч і яго творчасць у аспекце сацыяльна-філасофскага і маральна-псіхалагічнага феномена «адарванасці»** раскрыта на прыкладзе матываў, якія з’яўляюцца скразнымі ў літаратуры, філасофіі і псіхалогіі. Гэта матывы парушэння (або адсутнасці) сувязей і матывы адзіноты (адчужанасці, яго варыянты «чужы», «чужынец», «на чужыне»). Праз прызму «адарванасці» на аснове аналізу жыццёвага і творчага шляху М. Багдановіча выведзены паэтычныя формулы яе пераадолення. Страта сувязей у сацыяльным плане (з «малой радзімай», з сябрамі і блізкімі, з папярэднікамі і паплечнікамі і г. д.) у спадчыне паэта пераадольваецца праз творчасць, праз наладжванне духоўных повязей. Формуламі зваротнай сувязі сталі радкі: «А сэрца ўсё імкне да бацькаўскага краю», «Радзімая зямля, прынікнуў я к табе... ». Паэт вяртаецца на радзіму ў думках («Усё мне бачыцца вёсачка, Нёман...»), з дапамогай мастацкага слова, творчасці («І тчэ, забыўшыся, рука...»). Адсутнасць сувязей у прыродным, біялагічным плане пераадольваецца, калі лірычны герой адчувае сваё зліццё з



прыродай, з усім навакольным жыццём, калі паэт узнаўляе гарманічны стан суіснавання чалавека і прыроды: «з прыродай зліўшыся душой». Адзінота знікае з наладжваннем новых повязей, з адчуваннем сваёй еднасці з людзьмі, з навакольным светам. Страта сувязей, як з’ява псіхічнага стану чалавека, пераадольваецца, калі доўжыцца, нягледзячы на перашкоды, каханне (адна з форм якога – пошук таго, што яднае закаханых, напр., «Зорка Венера...»). Злучаць мінулае з сучасным дзеля будучыні – абавязак, справа летапісца, перапісчыка, паэта, які таксама здольны ўзгадаваць у сваёй душы «надзеі зёрны», што могуць стаць трывалай асновай для душэўнай раўнавагі, аптымізму, для светлай веры ў будучыню. Паэт сублимуе тое, што спрыяла яго «адрыву», у своеасаблівыя «формулы пераадолення» – вобразы новых сувязей, сумоўя, зносін – з родным краем, з прыродай, з мінуўшчынай і будучыняй, з новымі пакаленнямі, з іншымі народамі, з якімі ён уступае ў дыялог з дапамогай мастацтва слова.

У падраздзеле 3.2.2 *«Паэзія Максіма Танка як шматузроўневая іерархічная структура: інтэрпрэтацыя сэнсу ў рэчышчы агульнасістэмнай заканамернасці»* зварот да паняцця інтэрдысцыплінарнасці – прыёму суаднясення эстэтычнай і жыццёвай рэальнасцей, дазваляе прадставіць класічную спадчыну беларускага песняра як з’яву выключнай арганізаванасці, цэласнасці, якая адмысловым чынам адлюстроўвае цэласнасць, арганізаванасць і ўпарадкаванасць аб’ектыўнай рэальнасці. Шматузроўневасць мастацкага свету паэта – не проста метафара, але своеасаблівая формула, заканамернасць. У дысертацыі яна абгрунтавана на прыкладзе мастацкіх вобразаў, якія пераствараюць усю сукупнасць адносін паміж чалавекам і Сусветам: Сусвет – Зямля – чалавецтва – нацыя – дзяржава – грамадства – «іншы» – «я». Паэзія Максіма Танка мае адкрыцці, якія збліжаюць яе з пошукамі і знаходкамі ў астраноміі, філасофіі, тэалогіі, гісторыі, этнаграфіі, геаграфіі і іншых навук. Але паэт іншымі вачыма бачыць чалавека, сваю краіну, разглядае абліччы народаў, што жывуць на Зямлі, убіраючы ў сябе прыгажосць і непаўторнасць розных куткоў. Паэзія – гэта крыніца ўзбагачэння і стварэння ўласнага «я», чалавечага ў чалавеку. Менавіта з гэтай прычыны паэт 2-й паловы ХХ ст. быў залічаны ў склад пантэона нацыянальнай класікі.

Злучэнне двух светаў – мастацкага і рэальнага – на аснове адной з’явы, працэсу або заканамернасці, што выяўляецца ў іх, дазваляе шукаць пэўнае абагульненае паняцце для абазначэння гэтага сумежжа. У раздзеле 3.3 *«Інтэрдысцыплінарнасць у структуры цэласнага спасціжэння праблем чалавека і свету»* даследаваны макрасвет цывілізацыі (чалавек – грамадства / сям’я – дзяржава – нацыя – эпоха / чалавецтва) і мікрасвет чалавека (адзінкі, што зведвае адмысловы шлях развіцця: ад пошукаў ісціны, вызначэння сваёй сутнасці да трансфармацыі, змянення) праз іх мастацкае ўвасабленне ў сістэме

вобразаў трагедыі У. Шэкспіра і рамана М. Сервантэса. Інтэрдyscyплінарнасць вызначаецца як «звышыкасць» літаратурнай класікі і літаратурна-мастацкага кантэксту, як спосаб і прыём суаднясення рэальнасцей – мастацкай і матэрыяльнай, аўтара і рэцыпіента (суаўтара, чытача, даследчыка і інш.).

У падраздзеле 3.3.1 *«Інтэрпрэтацыя “века вывіхнутага” і рэцэпцыя вобразаў трагедыі Уільяма Шэкспіра “Гамлет” у Беларусі»* сцвярджаецца, што Шэкспір паказаў два магчымыя станы чалавечай цывілізацыі – стан гармоніі і стан яе разбурэння. Сістэмны аналіз дазволіў паслядоўна і цэласна раскрыць асноўныя вобразы твора праз прызму скразной ідэі ланцуговай рэакцыі. У 1601 г. Шэкспір узнавіў сітуацыю, якую праз чатыры стагоддзі назавуць ланцуговай рэакцыяй (упершыню вывучана фізікам Э. Рэзерфордам у 1919 г.). У дысертацыйным даследаванні паказана, што сістэма мастацкіх вобразаў твора пабудавана адпаведна з гэтым законам. У першым часавым зрэзе (перад смерцю караля Гамлета) яна падпарадкавана законам раўнавагі – у часы Адраджэння, што засталіся ў мінулым. У другім часавым зрэзе (пасля смерці караля Гамлета і перад смерцю прынца Гамлета) раўнавага разбурана. Новы час – час крызісу, разбурэння гармоніі. Шэкспір не толькі сцвярджае, але і паказвае, што гэты працэс пачынаецца з думкі, са «слова» і праяўляецца ў ланцуговым разбурэнні гармоніі чалавека з Сусветам, дзяржаваю, з грамадствам і блізкімі людзьмі, з самім сабою. Апошняя ў сваю чаргу і стала прычынаю разбурэння дзяржавы, грамадства, сям’і, нарэшце самога чалавека. Вывучэнне вобраза Гамлета ў кантэксце скразной ідэі ланцуговай рэакцыі выявіла «вечнасць» гэтага вобраза. У феномене ланцуговай рэакцыі – той заканамернасці, што збліжае мастацкі свет твора з рэальным светам, і раскрываецца сутнасць інтэрдyscyплінарнасці.

Падраздзел 3.3.2 *«“Дон Кіхот” Мігеля дэ Сервантэса – сусвет, які пашыраецца»* прысвечаны вывучэнню рамана Сервантэса і загалоўнага вобраза праз прызму скразной ідэі сусвету, які пашыраецца. Гэта заканамернасць збліжае мастацкі свет твора з рэальным светам і таксама вызначаецца паняццем інтэрдyscyплінарнасці. Вечны вобраз Дон Кіхота, вынайзены іспанскім пісьменнікам-класікам, прайшоў праз творчасць дзеячаў культуры іншых часоў і народаў, пашыраючы мастацкі свет твора спецыфікай яго вобразнай інтэрпрэтацыі, актуалізуючы яго ў розныя гістарычныя перыяды, у новых нацыянальна-мастацкіх кантэкстах. Іпастасі галоўнага героя акрэсліваюць шматграннасць яго аблічча, узвышаюць сэнс падарожжаў героя і разам з імі – духоўныя параметры чалавека, які, пераадольваючы перашкоды, імкнецца ажыццявіць вышэйшыя ідэалы. Дон Кіхот змяняецца пад уплывам навакольнага свету і перайначвае «другога» (у канкрэтным выпадку – Санча Пансу), уплывае на грамадства (не толькі ў межах твора, але і па-за яго раманнай структурай). Выкарыстанне метадалагічнай прызмы тэзаўруснага падыходу дазваляе

ўбачыць іншыя ўзроўні запатрабаванасці твора. Донкіхоцтва разглядаецца як паняцце, што выходзіць за межы асобнага твора і таксама можа быць інтэрпрэтавана як з’ява інтэрдyscyплінарнасці.

У падраздзеле 3.3.3 «*Три девицы под окном...*»: *да пытання аб структуры нелінейнага сюжэта*» формула нелінейнасці разглядаецца на прыкладзе матыўнага кантэксту, які прадстаўлены асобнымі матывамі з твораў А. Пушкіна, У. Шэкспіра, гераічнага эпасу, аб’яднаных на аснове ключавага пытання. Ідэя нелінейнасці абумоўлівае незваротнасць (або цяжкасць выпраўлення) далейшага ходу падзей пасля зробленага выбару. Завязка-зачын бачыцца нам ключавой: на яе аснове можна вылучыць некалькі этапаў развіцця (крокаў крышталізацыі) вандроўнага сюжэта. Ідэя нелінейнасці выступае з’явай інтэрдyscyплінарнасці.

Вывучэнне літаратурнай класікі, беларускай і сусветнай, не толькі як «сумы» ці сістэмы вышэйшых мастацкіх каштоўнасцей, але і таго новага, дадатковага, што з’яўляецца ў ёй у выніку рэцэпцыі твораў, сюжэтаў, вобразаў у іншанацыянальным асяроддзі, дазваляе сцвярджаць, што паўтаральнасць, камунікатыўнасць, шматстайнасць, іерархічнасць, інтэгратыўнасць – гэта тыя ўмовы, з дапамогай якіх адбываецца вымяванне і крышталізацыя фармальна-змястоўных структур мастацкіх феноменаў, пераход мастацкай з’явы ў рэчышча «жывой літаратуры», а таксама вобразнае перастварэнне філасофскай парадыгмы чалавека ў класічных сюжэтах, вечных вобразах, у «залатым фондзе» твораў – тым, што ў дысертацыйным даследаванні названа ўмоўным паняццем «звышз’ява» кантэксту. Беларуска-іншанацыянальны кантэкст яднае сістэмы нацыянальных літаратур у кантэксце сусветнай, а літаратурна-мастацкі кантэкст выступае цэласным утварэннем у сістэме міждyscyплінарных сувязей і з’яў.

## **ЗАКЛЮЧЭННЕ**

### **Асноўныя навуковыя вынікі дысертацыі**

1. Літаратурная класіка – гэта найперш «суматыўная множнасць», «сума» або сукупнасць вышэйшых каштоўнасцей, створаных у мастацтве слова. Яе прадстаўляюць асобныя з’явы (творы, аўтары, нацыянальныя літаратуры, жанры, кірункі і інш.), якія разглядаюцца ў аспекце пэўнай метадалогіі і на эмпірычным узроўні могуць быць супастаўленыя паміж сабой. З пазіцыі сістэмнага падыходу (аналізу) літаратурная класіка – гэта сістэма вышэйшых каштоўнасцей і падсістэма (элемент) сусветнай і нацыянальнай літаратур. Менавіта ў межах гэтага адзінства ў іх узнікаюць новыя, дадатковыя якасці і

з'явы (умоўна названыя «звышыякасямі» і «звышз'явамі»), якія не ўласцівы элементам сістэмы паасобна, але якія паяўляюцца ва ўмовах іх аб'яднання ў сістэмнае цэлае. У гэтым сэнсе літаратурная класіка выступае адзнакай цэласнасці, эмерджэнтнай якасцю («звышыякасяцю», «звышз'явай») самой сістэмы «літаратура» [1–3, 10–13, 15, 18–19, 23, 25–38, 44, 48, 57, 66, 69, 72, 75–79, 81–83, 86–89, 91].

2. Літаратурная класіка з'яўляецца вынікам рэцэптыўнага засваення мастацкіх фактаў (твора, вобраза, сюжэта, матыву і інш.), іх актуалізацыі ў іншым гісторыка-культурным асяроддзі. Рэцэпцыя сусветнай літаратуры ў беларускай мастацкай прасторы, а таксама ўваходжанне беларускай літаратуры ў літаратуру сусветную – двухбаковы працэс, у выніку чаго фарміруецца беларуска-замежны літаратурна-мастацкі кантэкст – рэпрэзентатыўная частка сусветнай літаратуры, у т. л. літаратурнай класікі, сусветнай і нацыянальнай. Як сумежжа літаратур, ён дапаўняе і ўзбагачае кожную з іх, з'яўляецца асаблівай формай захавання і далейшага разгортвання аўтэнчных і іншанацыянальных здабыткаў і традыцый, выступаючы перадумовай непарыўнасці сусветнага літаратурнага развіцця, паўтаральнасці ў ім асобных працэсаў і з'яў. Дзякуючы кантэкстуальным сувязям, адбываецца перадача мастацкіх каштоўнасцей ад аднаго пакалення (стагоддзя, народа) да іншага, ажыццяўляецца пераход мастацкіх твораў у шэраг літаратурнай класікі.

Разам з тым літаратурная класіка выступае зыходным, першапачатковым звяном мастацкай творчасці суаўтараў. Сусветная класічная літаратура, праходзячы ў выніку рэцэпцыі праз творчую свядомасць беларускіх суаўтараў, актуалізуецца ў сістэме новых мастацкіх каштоўнасцей, набывае дадатковы мастацкі патэнцыял для свайго асэнсавання і засваення, высвечваецца новымі гранямі ў індывідуальна аўтарскім спаціжэнні свету. Яна ўзбагачаецца, абнаўляецца дзякуючы ў тым ліку беларускаму кантэксту. У гэтым сэнсе беларускі кантэкст з'яўляецца спецыфічнай формай дыялогу паміж творчымі асобамі, пакаленнямі, нацыямі, культурамі [1–3, 9–10, 13–14, 25–26, 29–30, 38, 41–43, 46–48, 56, 58, 73, 77–78, 82–84, 94].

3. Спецыфіка рэцэпцыі іншанацыянальнай (у т. л. класічнай) літаратуры ў Беларусі, а таксама заканамернасці фарміравання беларускага кантэксту вызначаюцца на аснове тэзаўруснага падыходу. Працэс засваення літаратурнай спадчыны адбываецца з улікам інтарэсаў чалавека / грамадства (пэўнай яго часткі) / дзяржавы / нацыі / чалавецтва – элементаў або ўзроўняў сацыякультурнай піраміды, з пазіцый якіх, паасобна ці разам, ажыццяўляецца пераход іншанацыянальнай спадчыны ў беларускі кантэкст, а таксама з пункта гледжання якіх яна можа быць вывучана і запатрабавана.

Традыцыйна тэзаўрусны падыход улічвае прыярытэты адзінкі – чалавека – суб'екта і аб'екта літаратурнай творчасці. Разам з тым выразна акрэсленая

пазіцыя, якая фарміруецца ў працэсе рэцэпцыі літаратуры, належыць кожнаму з узроўняў сацыякультурнай піраміды. Так, беларускі кантэкст фарміруецца з улікам запатрабаванняў грамадства (або пэўнай яго часткі). Прыярытэты дзяржавы таксама ўплываюць на развіццё ўсіх сваіх складнікаў. Нацыянальныя інтарэсы і нацыянальная аўтэнтычнасць фарміруюць форму і змест нацыянальнага, а разам з ім прадвызначаюць спецыфіку рэцэпцыі рэгіянальнага і сусветнага. Чалавецтва мае адметную сферу пазнання і адлюстравання – яго прэзентуе сусветная літаратура ў цэлым. Кожны з узроўняў тэаўруснага падыходу ўплывае на тыпалагічныя асаблівасці беларускага кантэксту і разам з тым утварае спецыфічныя сістэмы ў межах сусветнай (нацыянальнай) літаратуры [2, 3, 9, 13, 15, 19, 25, 38, 42–43, 45, 48, 50, 60, 66, 70, 98].

4. Літаратурная класіка як сістэма выступае мастацкай прасторай, у якой адбываецца працэс выпявання і крышталізацыі – тыпалагізацыі – літаратурных феноменаў. Працэс іх тыпалагізацыі можна акрэсліць, выкарыстоўваючы агульнанавуковую метадалогію сістэмнага аналізу і тэрміналогію іншых навук. Толькі ў межах сістэмнага цэлага [сусветнага (нацыянальнага) літаратурнага працэсу і беларускага кантэксту (іх складніка)] выяўляецца яго спецыфічная заканамернасць, адзнака цэласнасці – паўтаральнасць, хваленасць, цыклічнасць літаратурна-мастацкага развіцця. Менавіта ў сістэме літаратурнай класікі, дзякуючы паўтаральнасці ў ёй асобных літаратурных фактаў, крышталізуюцца сістэмна-структурныя (ідэйна-тэматычныя, жанрава-стылявыя, вобразна-выяўленчыя і інш.) параметры (матрыца, канон, парадыгма) літаратурнага твора, пантэон аўтараў і «залаты фонд» літаратуры (сусветнай, нацыянальнай) і інш. У ёй узнаўляюцца сістэмна-структурныя параметры літаратуры ў цэлым. Паўтаральнасць у межах агульнага цэлага дазваляе выявіць своеасаблівы алгарытм, які ўласлівы менавіта фактам класічнай літаратуры, – этапы (крокі) іх крышталізацыі, акрэсліць сукупнасць матываў у структуры асобнага (у т. л. класічнага, традыцыйнага) сюжэта (матыўны кантэкст) і інш.

Тыпалагізацыя (пакрокавая крышталізацыя) мастацкай структуры – адна з агульных схем утварэння літаратурнага феномена на аснове гістарычнай рэаліі і яе далейшай трансфармацыі і інтэрпрэтацыі ў межах сусветнай літаратуры, у тым ліку беларускай. Беларускі кантэкст выступае ў некаторых выпадках неабходным звяном у працэсе яго тыпалагізацыі. Этапы (крокі) крышталізацыі (тыпалагізацыі) сюжэта ці вобраза наступныя: паэтызацыя гістарычнай асобы ці падзеі (яе творчае, мастацкае пераасэнсаванне), гераізацыя (гістарычная рэалія ўзнаўляецца ў мастацкім творы, становіцца або персанажам твора, або вызначае яго хранатоп), ідэалізацыя і кананізацыя (мастацкі вобраз набывае значэнне ўзора, тыпу), магчымы варыянт фалькларызацыі (тыпалагічнае падабенства эпічнага і фальклорнага) ці міфалагізацыі (прысутнасць у эпасе элементаў міфа). Верагодна далейшая інтэрпрэтацыя першакрыніцы або

вобраза ў творах іншых эпох і народаў (амаль да поўнага разбурэння традыцыі). Па кроках (матывах) развіцця асобнага сюжэта можна прадставіць матыўны кантэкст твора. Фармалізацыя мастацкіх структур дазваляе супастаўляць і проціпастаўляць мастацкія з’явы па сінхраніі і дыяхраніі літаратурнага развіцця [2–3, 15–17, 24, 38, 39, 47, 51, 55, 57, 60–62, 72, 79, 91, 95].

5. Літаратурная класіка – гэта адзнака, феномен цэласнасці, эмерджэнтная якасць і з’ява («звышыякасць» і «звышз’ява») самой сістэмы «літаратура», якая надае новыя параметры, дадатковыя значэнні створаным раней каштоўнасцям і якой выпрабавецца тое, што з’яўляецца ў мастацтве слова. У ёй складваюцца пантэон аўтараў і «залаты фонд» твораў, вандроўныя сюжэты і вечныя вобразы, названыя «звышз’явамі» або адзнакамі цэласнасці сістэмы літаратурнай класікі. Менавіта мастацкая прастора класічнай літаратуры дазваляе ў найбольш «чыстым», крышталізаваным самім часам выглядаць мастацкія з’явы, як і спецыфіку, формы і віды міжлітаратурных і міждысцыплінарных сувязей і ўзаемадачынэнняў [2–3, 6, 10–11, 18–20, 26, 38, 42–43, 48–49, 56, 60–61, 68, 72–73, 76, 79, 98].

6. Беларуская-замежны літаратурна-мастацкі кантэкст фарміруецца ў дваадзінстве працэсаў рэцэпцыі. Віды міжлітаратурных сувязей і зносін (кантактныя і генетычныя сувязі тыпалагічныя сыходжанні), узроўні параўнальнага даследавання літаратуры (акрэслены складнікамі літаратурнага працэсу і сістэмна-структурнымі параметрамі мастацкага твора) дазваляюць вызначыць асноўныя напрамкі складвання беларуска-замежнага кантэксту як сукупнасці сумежных мастацкіх з’яў і як іх сістэмы. Яго дыферэнцыйнымі адзнакамі выступаюць таксама сістэмныя якасці і з’явы («звышыякасці» і «звышз’явы»), шырока прадстаўленыя ў беларускай літаратуры і мастацтве. Яны крышталізуюцца менавіта ў сістэме літаратурнай класікі і выяўляюцца на аснове тыпалагічных сыходжанняў, у выніку кантактных і генетычных сувязей. Кантэкст (нацыянальна-замежны, літаратурна-мастацкі) увогуле і беларускі кантэкст у прыватнасці выступае ў якасці феномена цэласнасці сістэмы міжлітаратурных і міждысцыплінарных сувязей і з’яў [2–3, 8–13, 15, 19, 23, 25–26, 38–39, 42–43, 47–48, 52–54, 60, 63, 72–74, 77–79, 83–85, 94, 97].

7. Сістэмнасць сувязей паміж беларускай і іншанацыянальнымі літаратурамі, а таксама цэласнасць беларускага кантэксту абумоўлены найперш існаваннем літаратурнай класікі. Як у нацыянальнай, так і ў сусветнай літаратуры вылучаецца «ядро» – пантэон, адносна «закрытая сістэма» літаратурна-мастацкіх каштоўнасцей («10», «100», «10 x 100» акрэсліваюць яе іерархічную структуру) – класіка. Гэта іерархічная сістэма, якая ў працэсе рэцэпцыі можа трансфармавацца, а таксама мяняць свой статус у адпаведнасці са структурай тэаўруснага падыходу. Узроўні класікі не заўсёды супадаюць у сістэмах нацыянальнай і сусветнай літаратур, што прадвызначае спецыфіку

беларускага кантэксту. Існаванне пантэона аўтараў, «залатога фонду» твораў у сусветнай і нацыянальнай літаратурах з'яўляецца прыкметай цэласнасці літаратурнай класікі, сусветнай і беларускай.

Літаратурная класіка – пазачасавая, пазапасторавая катэгорыя «вечных» каштоўнасцей, якая з'яўляецца «жывой культурай», мае «новае жыццё» у розных часова-пасторавых каардынатах. «Звышз'явай», адзнакай цэласнасці сусветнай літаратуры, можа быць названы яе Алімп – пантэон аўтараў, «залаты фонд» твораў. Адпаведна «звышз'явай» нацыянальнай літаратуры выступае Парнас (пантэон, «залаты фонд») нацыянальных твораў і іх аўтараў. Спецыфіка суадносін паміж пантэонамі нацыянальных літаратур у межах сусветнай, а таксама паміж Алімпам сусветнай і Парнасам нацыянальнай літаратур вызначаецца на аснове тэаўруснага падыходу і характарызуецца паняццямі шматвектарнасць, неадпаведнасць, іерархічнасць.

Узаемадзеянне беларускай літаратуры з іншанацыянальнымі літаратурамі на ўзроўні літаратурнай класікі і ў межах беларускага кантэксту мае шматузроўневы, шматвектарны характар:

- вылучаюцца формы двухбаковых сувязей: беларуска-рускія, беларуска-балгарскія, беларуска-нямецкія, беларуска-ірландскія і г.д.;
- сувязі могуць мець аднабаковы характар: беларускія аўтары пераймаюць з антычнай літаратуры асобныя сюжэты, матывы, вобразы; на беларускую мову перакладаюцца творы класічнай літаратуры (старажытнагрэчаскіх, рымскіх, правансальскіх пісьменнікаў) і інш.;
- узаемадзеянне паміж літаратурамі мае шматбаковы характар – у межах рэгіянальных літаратур, культурных зон, у кантэксце еўрапейскай, а таксама сусветнай літаратуры;
- беларуская літаратура і мастацтва маюць у сваёй скарбніцы творы сусветнай класікі – вышэйшага ўзроўню ў развіцці мастацтва слова; беларуская класічная літаратура таксама прадстаўлена ў кантэксце літаратур народаў свету.

Сусветны літаратурны працэс складаецца са шматузроўневых сістэм нацыянальных літаратур і літаратурных узаемасувязей. Пераход сусветнага ў нацыянальнае і нацыянальнага ў сусветнае разбурае закрытасць кожнай з літаратур паасобку і сусветнай класікі ўвогуле і пераводзіць іх у стан дынамічнай сістэмы. Класіка набывае «новае жыццё», нацыянальнае становіцца «жывой крыніцай» для іншых літаратур, што сведчыць пра цэнтраімклівасць руху самой сістэмы «літаратура» да спасціжэння новых рэалій жыцця на аснове класічных узораў [1–3, 15, 27–29, 31–38, 45, 48, 52, 54, 59–60, 63, 75–79, 83–84, 86–89, 91, 98].

8. Літаратурная класіка, беларуская і сусветная, – эстэтычная («другая», «суб'ектыўная») рэальнасць, дзе адбываюцца і становяцца заўважанымі тыя з'явы, працэсы, заканамернасці, якія ўласцівы навакольнаму свету – «першай»,

«аб'ектыўнай» рэальнасці. Кантэкст выступае сумежжам, што яднае розныя віды мастацкай культуры, а таксама мастацкае і навуковае пазнанне чалавека і свету. Разгледжаны на сумежжы мастацкага і навуковага тыпаў пазнання, кантэкст (беларуска-за межны, літаратурна-мастацкі) уяўляе шматузроўневую, шматвектарную структуру, якая складваецца ў сістэме міждысцыплінарных сувязей і з'яў.

Яго значэнне заключаецца таксама ў тым, што, з аднаго боку, дзякуючы гэтаму сумежжы ў сусветнай літаратуры ўзнаўляюцца з'явы (жанры, сюжэты, матывы, вобразы і інш.), якія ў асобных літаратурах аказаліся страчаныя. З другога боку, літаратурныя факты (у т. л. з беларускай літаратуры і мастацтва) у пэўным сэнсе могуць выступаць у якасці ферментаў навуковых пошукаў і адкрыццяў у розных галінах навукі, пацвярджаюць наяўнасць некаторых аб'ектыўных заканамернасцей [2–5, 7–9, 14, 20–22, 25–26, 29, 38, 42–48, 50, 52, 56, 61, 65–67, 69–70, 74, 76, 79–81, 85, 90–93, 95–96]

9. Сувязі паміж беларускай і сусветнай літаратурамі, паміж літаратурнай класікай і сістэмай літаратуры ўвогуле, паміж літаратурай і іншымі відамі мастацкай культуры ў структуры беларускага кантэксту вызначаюць суадносіны паміж часткай і цэлым і маюць агульнасістэмны характар. Гэтыя адносіны, названыя «звышжасцямі» характарызуюць заканамернасці развіцця кантэксту, а таксама літаратурнай класікі: гістарычнасці, іерархічнасці, шматстайнасці, камунікатыўнасці, інтэгратыўнасці, паўтаральнасці.

Заканамернасць гістарычнасці выяўляецца праз спецыфіку рэцэпцыі пэўнай літаратурнай з'явы ў гісторыка-культурным працэсе іншай дзяржавы, нацыі, чалавецтва. Яна выяўляецца ў працэсах яе выпявання, тыпалагізацыі, а таксама праз паўтаральнасць гэтай з'явы ў літаратуры розных эпох і народаў.

Заканамернасць іерархічнасці раскрываецца на прыкладах аднабаковых, двухбаковых і таксама шматбаковых сувязей паміж беларускай літаратурай і літаратурамі народаў свету. Пры пераходзе з адной літаратуры ў другую або пры супастаўленні адной літаратуры з другой, у тым ліку з сусветнай, адбываецца пераразмеркаванне прыярытэтаў, адпаведна са структурай тэаўруснага падыходу, што з'яўляецца перадумовай іерархічнасці літаратурна-мастацкіх каштоўнасцей у сістэмах нацыянальнай або сусветнай літаратур.

Заканамернасць шматстайнасці абумоўлена наяўнасцю шматбаковых, шматвектарных сувязей паміж літаратурамі, паміж літаратурай і культурай. Класічныя творы маюць разгалінаваную сістэму сувязей з творамі, сюжэтамі, вобразамі іншанацыянальных пісьменнікаў, прадстаўнікоў іншых відаў мастацтва або нашчадкаў, якія звяртаюцца да ўзораў класікі. Мастацкі свет творцы таксама шматмерны, шматзначны, ён з'яўляецца аб'ектам асэнсавання і перастварэння пры перакладзе, інтэрпрэтацыі ў розных відах мастацтва, а таксама ва ўспрыманні рэцыпіентаў-навукоўцаў.



Заканамернасць камунікатыўнасці выяўляецца пры пераходзе ад фальклору да літаратуры, з адной літаратуры ў іншую, з аднаго стагоддзя ў другое. Рэцэпцыя літаратурнага твора, сюжэта, вобраза, іх інтэрпрэтацыя сродкамі іншых відаў мастацтва, вивучэнне з дапамогай тэрміналогіі і метадалогіі іншых навук таксама сведчыць пра наяўнасць гэтай заканамернасці ў сістэмах міжлітаратурных, міждысцыплінарных сувязей.

Заканамернасць інтэгратыўнасці выяўляецца праз спецыфіку зносін часткі і цэлага, дынаміку сувязей паміж нацыянальным і сусветным, асаблівасці іх развіцця і функцыянавання ў новым гісторыка-культурным асяроддзі. Кожны з прыкладаў ілюструе еднасць літаратурных з'яў у сістэме «літаратура», а таксама цэласнасць беларускага кантэксту ў нацыянальнай і сусветнай літаратурах як іх арганічнага і асаблівага сумежжа [1–3, 10–13, 16–19, 23, 29–30, 38, 41, 47–48, 51–52, 54–55, 57, 63, 66, 69, 82–84, 96–97].

10. Прыкметай цэласнасці літаратурна-мастацкага кантэксту (у аспекце міждысцыплінарнага вивучэння літаратуры) і літаратурнай класікі (беларускай і сусветнай), «звышыкасцю» сістэмы міждысцыплінарных сувязей і з'яў выступае феномен інтэрдысцыплінарнасці.

Мэтазгодна ўлічваць два аспекты міждысцыплінарнага падыходу пры даследаванні мастацкага свету. Першы з іх звязаны з выкарыстаннем тэрміналогіі і метадалогіі іншых навук (акрамя літаратуразнаўства), другі – з наяўнасцю адной і той жа рэальнасці, да якой звяртаюцца і творцы і навукоўцы. Паняцце інтэрдысцыплінарнасці выступае адзінкай сыходжання навукоўцаў і творцаў у пазнанні і ўзнаўленні з'яў аб'ектыўнай рэчаіснасці. Яно трактуецца намі як сумежжа і прыём суаднясення дзвюх рэальнасцей (аб'ектыўнай і суб'ектыўнай, матэрыяльнай і мастацкай), спосаб выяўлення агульнасцей паміж імі. У шырокім сэнсе слова інтэрдысцыплінарнасць з'яўляецца ядром кантэксту (і беларуска-замежнага, і літаратурна-мастацкага) [2–3, 15, 18–25, 38, 43–50, 65–69, 71, 74, 95].

### **Рэкамендацыі па практычным выкарыстанні вынікаў**

Навуковыя даследаванні суіскальніка могуць быць выкарыстаны для далейшага развіцця беларускага літаратуразнаўства ў напрамках цэласнага спасціжэння мастацкіх феноменаў, параўнальнага вивучэння літаратуры, з мэтай пашырэння міждысцыплінарных даследаванняў, а таксама ўдасканалення адукацыйнай сістэмы ў Беларусі. Работа дае тэарэтычна распрацаваныя палажэнні, дазваляе напоўніць канкрэтным зместам іх актуальныя кірункі.

У рэчышчы актывізацыі літаратуразнаўства ў Беларусі: для распрацоўкі канцэпцый, напрамкаў, этапаў развіцця літаратуразнаўчых даследаванняў (у фундаментальнай і прыкладнай навуцы); для пастаноўкі новых задач і іх

вырашэння па тэорыі літаратуры, гісторыі літаратуры, літаратурнай крытыцы ў кантэксце актуальных праблем кампаратывізму (у навукова-метадалагічным плане); для падрыхтоўкі навуковых канферэнцый, а таксама матэрыялаў для іх.

У ракурсе міждысцыплінарнага вывучэння літаратуры: для стварэння новага тыпу навукова-метадычных, вучэбна-выхаваўчых матэрыялаў па літаратуры з выкарыстаннем паняццёвага апарату і метадалагічнай базы іншых навук; для папулярызацыі літаратуры, нацыянальнай культуры ў СМІ і камунікацыі, у адукацыйных і іншых дзяржаўных установах; для актуалізацыі набыткаў літаратуры ў навуках гуманітарнага, дакладнага, прыродазнаўчага цыклаў з мэтай паглыбленага асэнсавання праблем чалавека і свету.

У рэчышчы адукацыйнага кірунку: пры падрыхтоўцы дакументаў адукацыйна-выхаваўчага плану – для рэалізацыі сучасных ідэй і тэндэнцый, якія вызначаюць актуальныя напрамкі ў развіцці сістэмы адукацыі ў Беларусі; пры выкладанні асобных дысцыплін у ВНУ Беларусі – «Сусветны літаратурны працэс», «Тэорыя літаратуры», «Уводзіны ў літаратуразнаўства», «Асновы кампаратывістыкі», «Айчынная і сусветная літаратура», «Гісторыя беларускай літаратуры», для правядзення спекурсаў і спецсемінараў; для арганізацыі навуковай працы і правядзення самастойнай працы, а таксама вучэбнай практыкі студэнтаў; для падрыхтоўкі навукова-практычных канферэнцый, прысвечаных праблемам выхавання і адукацыі; у выкладанні асобных дысцыплін у сярэдніх агульнаадукацыйных і спецыяльных установах Беларусі.

Вынікі дысертацыйнай работы могуць паспрыяць вырашэнню некаторых задач інфармацыйнага грамадства, у тым ліку паслужаць развіццю літаратуры як спецыфічнай сферы духоўнага жыцця грамадства і чалавека ў ім. Прэзентаваныя ў ёй факты міжлітаратурных узаемадзеянняў актуалізуюць камунікатыўную функцыю літаратуры, у выніку чаго паглыбляецца дыялог паміж пакаленнямі (у межах адзінага нацыянальнага літаратурнага працэсу), паміж нацыянальнымі літаратурамі (у межах еўрапейскага або сусветнага літаратурнага працэсу). Распрацоўка актуальных пытанняў кампаратывістыкі спрыяе развіццю міждысцыплінарных, міжпрадметных камунікацый, што сведчыць пра дзейсны ўдзел як самога мастацтва слова, так і пісьменнікаў у далейшых працэсах ператварэння грамадства. Мадэлюючая функцыя літаратуры дазваляе вывучаць жыццё ў лустры мастацкага свету, што аднаўляе яго структуру, дынаміку, праблемы, а прымяненне шматузроўневых іерархічных сістэм, графічных уяўленняў выяўляе шматстайнасць тыпаў сувязей у мастацкай творчасці пісьменнікаў, беларускіх і замежных.

## СПІС АПУБЛІКАВАННЫХ ПРАЦ ПА ТЭМЕ ДЫСЕРТАЦЫІ

### Манаграфіі

1. Беларуская савецкая літаратура за мяжой / Г.Я. Адамовіч, Л.А. Казыра, У.Л. Сакалоўскі, І.А. Чарота ; Акад. навук БССР, Ін-т літ. – Мінск : Навука і тэхніка, 1988. – 88 с.
2. Адамовіч, Г.Я. Літаратура – кантэкст – тэзаўрус / Г.Я. Адамовіч ; Беларус. дзярж. пед. ун-т. – Мінск : БДПУ, 2003. – 352 с.
3. Адамовіч, Г.Я. Асновы кампаратывістыкі: беларускі кантэкст = The basics of comparativistics: the belarusian context / Г.Я. Адамовіч ; Беларус. дзярж. пед. ун-т. – Мінск : БДПУ, 2009. – 228 с.

### Артыкулы ў навуковых часопісах, рэкамендаваных ВАК

4. Адамовіч, Г.Я. Далучэнні: роздум над творамі М. Селешчука / Г.Я. Адамовіч // Мастацтва Беларусі. – 1986. – № 1. – С. 43–46.
5. Адамовіч, Г.Я. «Прачніся...»: Паэтычны гараскоп Максіма-жывапісца. Паэтычны гараскоп Максіма-музыкі / Г.Я. Адамовіч // Мастацтва Беларусі. – 1991. – № 11. – С. 7–12.
6. Адамовіч, Г.Я. Шляхі-імёны / Г.Я. Адамовіч // Мастацтва. – 1992. – № 5. – С. 2–5.
7. Адамовіч, Г.Я. Тварыце... / Г.Я. Адамовіч // Мастацтва. – 1992. – № 6. – С. 2–5.
8. Адамовіч, Г.Я. Ядзерная зброя першабытнага свету, або «Чаму у нас акамянеласці духоўнай стэрава завуць?» / Г.Я. Адамовіч // Мастацтва. – 1992. – № 7. – С. 2–5.
9. Адамовіч, Г.Я. «...Чытаю ілюстрацыю як літаратурны твор...»: нататкі з творчай лабараторыі «Фаўст–XX ст.» / Г.Я. Адамовіч // Мастацтва. – 1993. – № 8. – С. 54–53 ; № 9. – С. 5–11.
10. Адамовіч, Г.Я. Праблемы літаратурнага кантэксту (Дэфо – Маўр: з гісторыі сусветнай рабінзанады, V–VI кл.) / Г.Я. Адамовіч // Беларус. мова і літ. – 1995. – Вып. 1. – С. 36–47.
11. Адамовіч, Г.Я. Праблемы літаратурнага кантэксту: два заветы – два светлы: з гісторыі канцэпцыі чалавека ў кнігах Бібліі / Г.Я. Адамовіч // Беларус. мова і літ. – 1996. – Вып. 2. – С. 3–14.
12. Адамовіч, Г.Я. Праблемы літаратурнага кантэксту. Адраджэнне: адкрыццё чалавека і свету / Г.Я. Адамовіч // Беларус. мова і літ. – 1996. – № 3. – С. 3–15.
13. Адамовіч, Г.Я. Праблемы літаратурнага кантэксту: паэзія французскага сімвалізму і імпрэсіянізму (П. Верлен) у беларускіх перакладах (М. Багдановіч) / Г.Я. Адамовіч // Беларус. мова і літ. – 1997. – № 6. – С. 3–18.

14. Адамовіч, Г.Я. Гартаючы ненапісаную кнігу / Г.Я. Адамовіч // Мастацтва. – 1997. – № 3. – С. 63–69.
15. Адамовіч, Г.Я. Літаратура – кантэкст – тэзаўрус / Г. Я. Адамовіч // Род. слова. – 2001. – № 2. – С. 38–42.
16. Адамовіч, Г.Я. Літаратурныя ўзаемасувязі: заканамернасці і характар развіцця / Г.Я. Адамовіч // Род. слова. – 2001. – № 4. – С. 61–64.
17. Адамовіч, Г.Я. Беларуска-іншанацыянальны кантэкст / Г.Я. Адамовіч // Род. слова. – 2001. – № 7. – С. 62–65.
18. Адамовіч, Г.Я. Сістэмна-інтэгратыўная мадэль вывучэння літаратуры як аснова інтэрдысцыплінарнага літаратуразнаўства / Г.Я. Адамовіч // Вес. Беларус. дзярж. пед. ун-та. Сер. 1, Педагогіка. Псіхалогія. Філалогія. – 2004. – № 2. – С. 70–75.
19. Адамовіч, Г.Я. Канцэпцыя інтэрдысцыплінарнага літаратуразнаўства як аснова інтэграванага вывучэння літаратуры / Г.Я. Адамовіч // Род. слова. – 2005. – № 1. – С. 3–5.
20. Адамовіч, Г.Я. Разважанні пра сучасную формулу чалавека: жывёліна, імя якой – чалавек, ці чалавек, імя якому – жывёліна? / Г.Я. Адамовіч // Род. слова. – 2005. – № 7. – С. 3–5.
21. Адамовіч, Г.Я. Жыццё і творчасць Максіма Багдановіча як прыклад «адарванасці»: вопыт міждысцыплінарнага даследавання / Г.Я. Адамовіч // Род. слова. – 2008. – № 4. – С. 3–7.
22. Адамовіч, Г.Я. Аб месцы кампаратывістыкі ў сістэме навуковых дысцыплін / Г.Я. Адамовіч // Вес. Беларус. дзярж. пед. ун-та. Сер. 1, Педагогіка. Псіхалогія. Філалогія. – 2009. – № 1. – С. 93–98.
23. Адамовіч, Г.Я. Гісторыка-тэарэтычныя аспекты развіцця параўнальнага літаратуразнаўства ў Беларусі / Г.Я. Адамовіч // Род. слова. – 2009. – № 5. – С. 15–19.
24. Адамовіч, Г.Е. Типология эпоса как повествования о прошлом, историческом и мифологическом / Г.Е. Адамович // Вопр. гуманитар. наук. – 2010. – № 4. – С. 69–72.
25. Адамовіч, Г.Я. Літаратурная класіка ў дыскурсе кампаратывізму: беларускі кантэкст / Г.Я. Адамовіч // Białorutenistyka białostocka : rocz. nauk.-teoretyczny, poświęcony badaniom nad lit., językiem, historią i kulturą białoruską / Uniw. w Białymstoku, Wydz. Filol., Katedra Filologii Białorus ; red. nacz. H. Twaranowicz. – Białystok, 2010. – Т. 2. – S. 37–56.

### **Праграмы, падручнікі, дапаможнікі**

26. Адамовіч, Г.Я. Літаратура і культура: праблемы аналізу і сінтэзу : вучэб. дапам. / Г.Я. Адамовіч ; Мін. дзярж. пед. ін-т. – Мінск : МДП, 1993. – 117 с.

27. Адамовіч, Г.Я. Праграма па «Сусветнай літаратуры» / Г.Я. Адамовіч, Е.А. Лявонава // Беларуская літаратура : V–XI кл. шк. з беларус. мовай навучання : праграмы сярэд. шк. / М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, Нац. ін-т адукацыі. – Мінск, 1994. – С. 125–145.

28. Адамовіч, Г.Я. Праграма па «Сусветнай літаратуры» / Г.Я. Адамовіч, Е.А. Лявонава // Беларуская літаратура : V–XI кл. : праграмы сярэд. агульнаадукац. шк. з беларус. і рус. мовамі навучання / М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, Нац. ін-т адукацыі. – Мінск, 1998. – С. 188–207.

29. Адамовіч, Г.Я. 3 крыніцы сусветнай літаратуры : дапам. для настаўнікаў / Г.Я. Адамовіч. – Мінск : Беларус. энцыкл., 1998. – 352 с.

30. Адамовіч, Г.Я. «Гамлет» Шэкспіра: сістэмны аналіз літаратурнага твора / Г.Я. Адамовіч // Методология изучения литературы и основы анализа художественного текста : учеб.-метод. пособие для студентов : сб. науч. ст. / Белорус. гос. пед. ун-т ; [под ред. В.И. Самусенко]. – Минск, 1998. – С. 75–83.

31. Адамовіч, Г.Я. Дадатак да білетаў па беларускай літаратуры для школ з беларускай мовай навучання / Г.Я. Адамовіч // Білеты па беларускай літаратуры ў пытаннях і адказах : 11 кл. / адк. за вып. Дз.Л. Дэмбоўскі. – Мінск, 1999. – С. 187–221.

32. Беларуская літаратура : V–XI кл. : праграма сярэд. агульнаадукац. шк. з беларус. і рус. мовамі навучання / М.А. Лазарук, В.У. Івашын, М.С. Крот, Л.К. Цітова, В.В. Кушнярэвіч, А.В. Рагуля, Г.Я. Адамовіч ; агул. навук. кіраўн. М.А. Лазарук. – Мінск : НМІЭнтр, 2000. – 239 с.

33. Беларуская літаратура : падруч. для 11-га кл. агульнаадукац. шк. / Г.Я. Адамовіч, Дз.Я. Бугаеў, М.І. Мішчанчук, М.А. Тычына, Р.В. Шкраба ; пад рэд. М.І. Мішчанчука. – 2-е выд. – Мінск : Універсітэцкае, 2001. – 477 с.

34. Адамовіч, Г.Я. Дадатак па зарубежнай літаратуры для школ з беларускай мовай навучання / Г.Я. Адамовіч // Беларуская літаратура ў пытаннях і адказах : 11 кл. : па матэрыялах шк. экзамену : дапам. для вучняў стар. кл. / адк. за вып. Дз.Л. Дэмбоўскі. – Мінск, 2001. – С. 191–204.

35. Адамовіч, Г.Я. Зарубежная літаратура / Г.Я. Адамовіч // Мішчанчук, М.І. Беларуская літаратура ў XI класе : дапам. для настаўнікаў / М.І. Мішчанчук, Г.Я. Адамовіч. – Мінск, 2001. – С. 183–207.

36. Адамовіч, Г.Я. Эрнэст Хемінгуэй / Г.Я. Адамовіч // Беларуская літаратура : вучэб. дапам. для 10-га кл. агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання з 12-гадовым тэрмінам навучання (базавы і павыш. ўзроўні) / [Г.Я. Адамовіч, Дз.Я. Бугаеў, Г.С. Гарадко, І.М. Гоўзіч, Г.М. Ішчанка, У.А. Лебедзеў, Е.А. Лявонава, В.Я. Ляшук, З.П. Мельнікава, М.І. Мішчанчук, В.П. Рагойша, У.А. Сенькавец, М.А. Тычына, М.І. Яніцкі] ; пад рэд. Дз.Я. Бугаева. – Мінск, 2007. – С. 215–224.

37. Высшее образование. Первая ступень. Специальность 1-02 03 03 Белорусский язык и литература. Дополнительная специальность = Вышэйшая адукацыя. Першая ступень. Спецыяльнасць 1-02 03 03 Беларуская літаратура і мова. Дадатковая спецыяльнасць : ОСРБ 1-02 03 03-2008 : введ. 01.09.08 / [исполн.: П.Д. Кухарчик, Ю.А. Быкадоров, Ф.С. Шумчик, Г.Е. Адамович, О.А. Воробьева, Т.К. Громадченко, А.С. Гурская, В.А. Зайцев, А.И. Луговский, П.А. Михайлов, А.В. Рагуля, А.Ф. Ратько, С.В. Снапковская, В.Д. Стариченок, Т.Ф. Сухоцкая, С.И. Фатеева, Л.В. Финькевич]. – Минск : М-во образования Респ. Беларусь : Респ. ин-т высш. шк., 2008. – 63 с. – (Образовательный стандарт Республики Беларусь).

38. Адамовіч, Г.Я. Літаратурная класіка ў параўнальным вывучэнні : дапаможнік / Г.Я. Адамовіч ; Беларус. дзярж. пед. ун-т. – 2-е выд. – Мінск : БДПУ, 2009. – 179 с.

#### Артыкулы ў навуковых зборніках

39. Адамович, Г.Е. Сонет Возрождения: открытие мира и человека / Г.Е. Адамович // Изучение литературы в средней школе по новым программам : сб. ст. / Нац. ин-т образования ; редкол.: Е.В. Перевозная (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 1995. – С. 36–63.

40. Адамовіч, Г.Я. Пошукі А. Рэзанава на «Шляху-360» / Г.Я. Адамовіч // Заканамернасці літаратурнага працэсу на Беларусі : зб. арт. / Беларус. дзярж. пед. ун-т ; рэд.: І.С. Шпакоўскі, М.І. Мішчанчук, Л.І. Глінская. – Мінск, 1994. – С. 93–97.

41. Адамовіч, Г.Я. Вывучэнне беларускай літаратуры ў кантэксце сусветнай як актуальная праблема літаратурнай адукацыі / Г.Я. Адамовіч // Актуальныя праблемы літаратурнай адукацыі на сучасным этапе рэформы школы : зб. навуц. арт. / Нац. ін-т адукацыі ; склад.: А.І. Бельскі, М.Ф. Печанко. – Мінск, 2003. – С. 85–94.

42. Адамович, Г.Е. Метанойя «Фауста» и белорусский контекст / Г.Е. Адамович // Всемирная литература в контексте культуры: XV Пуришевские чтения : сб. ст. и материалов / Моск. гос. пед. ун-т ; отв. ред. М.И. Никола. – М., 2003. – С. 10–12.

43. Адамовіч, Г.Я. Ідэя метанойі як парадыгма інтэрпрэтацый «Фаўста» Гётэ / Г.Я. Адамовіч // Беларуская літаратура і мировой літаратурны процесс : міжнарод. навуц. сб. / Полоц. гос. ун-т ; отв. ред. А.А. Гугнин. – Новополоцк, 2005. – Вып. 1. – С. 25–36.

44. Адамовіч, Г.Я. Кніга Рыгора Барадуліна і Васіля Быкава «Калі рукаюцца душы...»: мадыфікацыі інтэрдысцыплінарнага праекта / Г.Я. Адамовіч // Да 80-годдзя народнага пісьменніка Беларусі Васіля Быкава :

зб. навук. арт. / Беларус. дзярж. ун-т ; [пад агул. рэд. Л.Дз. Сіньковай]. – Мінск, 2005. – С. 149–160.

45. Адамовіч, Г.Я. Паэзія Максіма Танка як шматузроўневая іерархічная структура / Г.Я. Адамовіч // Шостыя Танкаўскія чытанні: да 125-годдзя з дня нараджэння Янкі Купалы і Якуба Коласа і 95-годдзя з дня нараджэння Максіма Танка : зб. навук. арт. / Беларус. дзярж. пед. ун-т ; [рэдкал.: А.І. Лугоўскі (адк. рэд.) і інш.]. – Мінск, 2008. – С. 6–10.

46. Адамовіч, Г.Я. Знешнія і ўнутраныя ўплывы ў паэтычнай спадчыне Максіма Танка / Г.Я. Адамовіч // Сёмыя Танкаўскія чытанні : да 95-годдзя Беларус. дзярж. пед. ун-та імя Максіма Танка : зб. навук. арт. / Беларус. дзярж. пед. ун-т ; [рэдкал.: Ф.С. Шумчык (адк. рэд.) і інш.]. – Мінск, 2010. – С. 7–11.

47. Адамовіч, Г.Я. Да праблемы тыпалогіі беларускага кантэксту / Г.Я. Адамовіч // Русская и белорусская литературы на рубеже XX–XXI веков : к 70-летию каф. рус. лит. : сб. науч. ст. : в 2 ч. / Белорус. гос. ун-т, Белорус. обществ. об-ние преподавателей рус. яз. и лит. ; под ред. С.Я. Гончаровой-Грабовской. – Минск, 2010. – Ч. 2. – С. 8–13.

48. Адамовіч, Г.Я. Актуальныя пытанні беларускай кампаратывістыкі / Г.Я. Адамовіч // Філаал. адукацыя. – 2011. – № 2. – С. 3–11.

### **Матэрыялы навуковых канферэнцый**

49. Адамовіч, Г.Я. Шляхі імёны М. Багдановіча / Г.Я. Адамовіч // Актуальныя праблемы багдановічазнаўства : матэрыялы канф. да 100-годдзя з дня нараджэння М. Багдановіча / Мін. пед. ін-т ; рэд. савет: І.С. Шпакоўскі [і інш.]. – Мінск, 1992. – С. 9–11.

50. Адамовіч, Г.Я. Сусветная літаратурная спадчына і беларускі кантэкст: урокі Адамовіча / Г.Я. Адамовіч // Алесь Адамовіч і час : матэрыялы Адамовіч. чытанняў, Мінск, 5 верас. 1997 г. : тэмац. зб. / НАН Беларусі, Ін-т літ. ; рэдкал.: Л.Ф. Яўменаў [і інш.]. – Мінск, 1998. – С. 87–93.

51. Адамовіч, Г.Я. Асветніцтва і неасветніцтва: комплекс ідэй, праблемы іх выспявання і крышталізацыі / Г.Я. Адамовіч // Беларускае Асветніцтва: вопыт тысячагоддзя : матэрыялы Міжнар. кангр., Мінск, 20–21 кастр. 1998 г. : у 2 кн. / Беларус. дзярж. пед. ун-т ; рэдкал.: У.А. Васілевіч [і інш.]. – Мінск, 1998. – Кн. 1. – С. 61–68.

52. Адамовіч, Г.Я. Праблемы літаратурна-мастацкага кантэксту: парадыгма ўзаемасувязей літаратуры і мастацтва / Г.Я. Адамовіч // Беларускае сучаснае мастацтвазнаўства і крытыка: праблемы адаптацыі да новых рэальнасцей : зб. матэрыялаў навук.-тв. канф., Мінск, 15–16 крас. 1998 г. / Беларус. саюз літ.-маст. крытыкаў, Беларус. акад. мастацтваў ; адк. рэд. Р.Б. Смольскі. – Мінск, 1998. – С. 335–351.

53. Адамовіч, Г.Я. Парадыгматыка агульнага беларуска-ірландскага літаратурнага кантэксту / Г.Я. Адамовіч // Беларусь – Ірландыя = Belarus – Eire : матэрыялы навук. семінара «Беларус.-ірл. гіст.-культур. сувязі» (Мінск, 1999). Беларусь – пра Ірландыю, ірландцы – пра Беларусь. Бібліяграфія узаемасувязей / Нац. навук.-асвет. центр ; рэдкал.: А. Мальдзіс (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2000. – С. 72–78. – (Беларусіка = Albaruthenica ; кн. 14).

54. Адамовіч, Г.Я. Парадыгматыка літаратурных узаемасувязей / Г.Я. Адамовіч // Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай : матэрыялы IV Міжнар. навук. канф., Мінск, 12–14 кастр. 1999 г. : у 2 ч. / Беларус. дзярж. ун-т ; рэдкал.: Л.К. Тарасюк (старш.) [і інш.]. – Мінск, 2000. – Ч. 1. – С. 6–10.

55. Адамовіч, Г.Я. Асаблівасці і характар развіцця параўнальнага літаратуразнаўства на Беларусі ў XX ст. / Г.Я. Адамовіч // Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай : матэрыялы V Міжнар. навук. канф., прысвеч. 80-годдзю Беларус. дзярж. ун-та, Мінск, 16–18 кастр. 2001 г. : у 3 ч. / Філар. фак. ; рэдкал.: С.Я. Ганчарова-Грабоўская [і інш.]. – Мінск, 2001. – Ч. 2. – С. 3–11.

56. Адамовіч, Г.Я. «Восходит матери лица...»: на скрыжаванні сусветнага – нацыянальнага ў творчасці Максіма Багдановіча / Г.Я. Адамовіч // Зборнік дакладаў : Міжнар. навук.-практ. канф. «Прадвысокаю красою...», Мінск, 1999 г. / Літ. музей М. Багдановіча ; склад.: Т.Э. Шэляговіч, І.В. Мышкавец. – Мінск, 2001. – С. 96–104.

57. Адамовіч, Г.Я. Заканамернасці і характар развіцця літаратурных узаемасувязей як актуальнага асветніцкага парадыгма / Г.Я. Адамовіч // Беларускае Асветніцтва: вопыт тысячагоддзя : матэрыялы II Міжнар. канф., Мінск, 17–19 мая 2000 г. : у 3 кн. / рэдкал.: А.І. Лугоўскі [і інш.]. – Мінск, 2001. – Кн. 3, ч. 1. – С. 9–16.

58. Адамовіч, Г.Я. Роля перакладу ў тыпалагічным вывучэнні літаратур / Г.Я. Адамовіч // Пераклад збліжае народы : матэрыялы Міжнар. «круглага стала» памяці Алеся Адамовіча, праведз. Беларус. ПЭН-цэнтрам, Мінск, 3–4 верас. 2001 г. / Міжнар. асац. беларусістаў ; рэдкал.: Р.І. Барадулін [і інш.]. – Мінск, 2002. – С. 9–13. – (Беларусіка = Albaruthenica ; кн. 24).

59. Адамовіч, Г.Я. Пантэон жывёльнага свету ў эпічнай творчасці беларускага і японскага народаў / Г.Я. Адамовіч // Беларусь – Японія : матэрыялы Другіх Міжнар. чытанняў, прысвеч. памяці Іосіфа Гашкевіча, Мінск–Астравец, 9–10 кастр. 2002 г. / Міжнар. асац. беларусістаў, Нац. навук.-асвет. центр ; рэдкал.: А. Мальдзіс (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2003. – С. 66–76. – (Беларусіка = Albaruthenica ; кн. 25).

60. Адамовіч, Г.Я. Славянскі свет як цэнтр літаратурнага канона / Г.Я. Адамовіч // Мовазнаўства. Літаратура. Культуралогія. Фалькларыстыка : дакл. беларус. дэлегацыі на XIII Міжнар. з'ездзе славістаў, Любляна, 2003 г. /



НАН Беларусі, Беларус. кам. славістаў ; адк. рэд. А.А. Лукашанец. – Мінск, 2003. – С. 229–245.

61. Адамовіч, Г.Я. Максім Багдановіч – паэт-міф, паэт–Архетып / Г.Я. Адамовіч // Зборнік дакладаў : Міжнар. навуц.-практ. канф. «М. Багдановіч і іншанац. літ.», Мінск, 2001 г. / Літ. музей М. Багдановіча ; [склад. І.В. Мышкавец]. – Мінск, 2003. – С. 5–16.

62. Адамовіч, Г.Я. Ад Патэлена да Кручкова, або Вобраз махляра-кручкатвора ў гісторыка-тыпалагічным асвятленні / Г.Я. Адамовіч // Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч у еўрапейскім кантэксте : матэрыялы Міжнар. навуц.-практ. канф., прысвеч. 200-годдзю Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча, Мінск, 5–6 лют. 2008 г. / НАН Беларусі, Ін-т мовы і літ. ; [рэдкал.: В.А. Максімовіч (навуц. рэд.) і інш.]. – Мінск, 2008. – С. 76–83.

63. Адамовіч, Г.Я. Узроўні параўнальнага вывучэння літаратуры: беларускі кантэкст / Г.Я. Адамовіч // Сучасная беларуская літаратура і працэсы славянскага культурна-цывілізацыйнага ўзаемадзеяння: да 80-годдзя НАН Беларусі : матэрыялы Міжнар. навуц.-практ. канф., Мінск, 28 мая 2008 г. / НАН Беларусі, Ін-т мовы і літ. – Мінск, 2008. – С. 59–64.

64. Адамовіч, Г.Я. «Ад роднае зямлі...» да «Вы зноў са мною...»: вопыт тыпалагічнага супастаўлення вобразаў Якуба Коласа і Іагана Вольфганга Гётэ / Г.Я. Адамовіч // Каласавіны: творчая спадчына Якуба Коласа ў парадыгме грамадска-інтэлектуальнага асяроддзя пісьменніка : матэрыялы Міжнар. навуц. канф., прысвеч. 125-годдзю з дня нараджэння нар. паэта Беларусі Якуба Коласа, Мінск, 30 кастр. 2007 г. / Дзярж. літ.-мемар. музей Я. Коласа ; [склад.: З.М. Камароўская, Г.І. Зайцава]. – Мінск, 2008. – С. 156–165.

65. Адамовіч, Г.Я. «Три девицы под окном...»: да пытання аб структуры нелінейнага сюжэта / Г.Я. Адамовіч // Пушкин и мировая культура : материалы III Международ. науч. конф., Минск, 21–22 апр. 2009 г. : в 2 ч. / Белорус. гос. пед. ун-т ; редкол.: В.Д. Стариченок [и др.]. – Минск, 2009. – Ч. 1. – С. 148–152.

66. Адамовіч, Г.Я. Сістэмны аналіз як актуальная парадыгма міждысцыплінарных даследаванняў / Г.Я. Адамовіч // Выяўленча-мастацкія, арганізацыйныя і ідэалагічныя праблемы сучаснай беларускай літаратуры ў яе сувязях з грамадскімі практыкамі : матэрыялы Рэсп. навуц.-тэарэт. канф., Мінск, 19–20 мая 2009 г. / НАН Беларусі, Ін-т мовы і літ. ; [рэдкал.: М.А. Тычына (навуц. рэд.) і інш.]. – Мінск, 2009. – С. 39–44.

67. Адамовіч, Г.Я. Феномен «адарванасці» ў творчай спадчыне Максіма Багдановіча / Г.Я. Адамовіч // Максім Багдановіч і яго эпоха : матэрыялы Міжнар. навуц.-практ. канф., Мінск, 27 лістап. 2007 г. / Літ. музей М. Багдановіча ; рэдкал.: М.В. Трус [і інш.] ; уклад. І.В. Мышкавец. – Мінск, 2009. – С. 5–13.

68. Адамовіч, Г.Я. Сістэмна-структурны аналіз аповядання «Панская сучка» / Г.Я. Адамовіч // Максім і Гаўрыла Гарэцкія. Жыццё і творчасць : матэрыялы XVII Гарэцкіх чытанняў : прысвяч. Году род. зямлі, Мінск, 9 крас. 2009 г. / Дзярж. музей гісторыі беларус. літ., Рэсп. фонд імя братаў Гарэцкіх, Ін-т мовы і літ. ; [рэдкал.: Р. Гарэцкі (адк. рэд.) і інш.]. – Мінск, 2009. – С. 67–73.

69. Адамовіч, Г.Я. «Вянок» Максіма Багдановіча ў міждысцыплінарным вывучэнні / Г.Я. Адамовіч // Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай : матэрыялы IX Міжнар. навук. канф., прысвеч. 70-годдзю філал. фак. Беларус. дзярж. ун-та, Мінск, 15–17 кастр. 2009 г. : у 2 ч. / Беларус. дзярж. ун-т ; рэдкал.: В.П. Рагойша (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2010. – Ч. 1. – С. 151–155.

70. Адамовіч, Г.Я. Энцыклапедыя сялянскага жыцця: шматзначны змест «Новай зямлі» ў інтэрпрэтацыі Івана Навуменкі / Г.Я. Адамовіч // Творчасць Івана Навуменкі: славянскі, еўрапейскі, сусветны кантэкст: да 85-годдзя з дня нараджэння народнага пісьменніка Беларусі акадэміка І.Я. Навуменкі : матэрыялы Рэсп. навук. канф., Мінск, 16 лют. 2010 г. / НАН Беларусі, Ін-т мовы і літ. ; [рэдкал.: С.С. Лаўшук (наук. рэд.) і інш.]. – Мінск, 2010. – С. 72–77.

71. Адамовіч, Г.Я. Тыпалогія эпасу як апошнюю пра мінулае, гістарычнае і міфалагічнае / Г.Я. Адамовіч // Беларуская пісьмовая спадчына ў кантэксце еўрапейскага культурна-гістарычнага працэсу XI–XIX стагоддзяў: вытокі, традыцыі, уплывы : матэрыялы Рэсп. навук.-практ. канф., Мінск, 24 мая 2010 г. / НАН Беларусі, Ін-т мовы і літ. ; [рэдкал.: А.У. Бразгуноў і інш.]. – Мінск, 2010. – С. 303–307.

72. Адамовіч, Г.Я. «...Канечны вынік мудрасці людской...» у творах І.В. Гётэ («Кароль Лезавік», «Фаўст») і Якуба Коласа («Сымон-музыка») / Г.Я. Адамовіч // Каласавіны. Якуб Колас і яго сучаснікі: да вывучэння беларускіх і іншанацыянальных літаратурных і культурных узаемасувязей : матэрыялы XXI, навук. канф., прысвеч. 50-годдзю з дня адкрыцця Дзярж. літ.-мемар. музея Якуба Коласа, Мінск, 3 лістап. 2009 г. / склад.: З.М. Камароўская, Г.І. Зайцава. – Мінск, 2010. – С. 121–128.

73. Адамовіч, Г.Я. Мастацкая рэальнасць журботнай прасторы шпіталя (па творах Максіма Гарэцкага і Анры Барбюса) / Г.Я. Адамовіч // Максім і Гаўрыла Гарэцкія. Жыццё і творчасць : матэрыялы XVIII Гарэцкіх чытанняў : прысвяч. 110-годдзю з дня нараджэння Гаўрылы Гарэцкага, Мінск, 11 чэрв. 2010 г. / Дзярж. музей гісторыі беларус. літ. [і інш.] ; [рэдкал.: Р. Гарэцкі (адк. рэд.) і інш.]. – Мінск, 2010. – С. 40–46.

74. Адамовіч, Г.Е. Поэзия Максима Танка: междисциплинарный контекст / Г.Е. Адамович // Наука в современном мире : материалы III Междунар. науч.-практ. конф., Москва, 30 окт. 2010 г. : сб. науч. тр. / под ред. Г.Ф. Гребенщикова. – М., 2010. – С. 80–85.

**Артыкулы ў перыядычных, энцыклапедычных і іншых выданнях**

75. Адамовіч, Г.Я. Авідзій / Г.Я. Адамовіч // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі : у 5 т. / рэдкал.: І.П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 1984. – Т. 1. – С. 25–26.
76. Адамовіч, Г.Я. Антыгерой / Г.Я. Адамовіч // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі : у 5 т. / рэдкал.: І.П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 1984. – Т. 1. – С. 130–131.
77. Адамовіч, Г.Я. Балгарская літаратура / Г.Я. Адамовіч // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі : у 5 т. / рэдкал.: І.П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 1984. – Т. 1. – С. 270–273.
78. Серада, В.Ц. Венгерская літаратура / В.Ц. Серада, Г.Я. Адамовіч // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі : у 5 т. / рэдкал.: І.П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 1984. – Т. 1. – С. 595–596.
79. Адамовіч, Г.Я. Вечныя вобразы / Г.Я. Адамовіч // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі : у 5 т. / рэдкал.: І.П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 1984. – Т. 1. – С. 611–612.
80. Adamovich, G. Odnowiciele tradycji muzycznych / G. Adamovich // Kraj Radziański. – 1985. – № 32. – S. 30.
81. Адамовіч, Г.Е. Мадонны: опыт литературно-психологического исследования / Г.Е. Адамовіч // Неман. – 1986. – № 3. – С. 154–161.
82. Адамовіч, Г.Я. Параўнальна-гістарычнае літаратуразнаўства / Г.Я. Адамовіч // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі : у 5 т. / рэдкал.: І.П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 1987. – Т. 4. – С. 178–179.
83. Адамовіч, Г.Я. Сувязі беларускай літаратуры з літаратурамі сацыялістычных краін / Г.Я. Адамовіч // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі : у 5 т. / рэдкал.: І.П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 1987. – Т. 5. – С. 174–181.
84. Адамовіч, Г.Я. Сусветная літаратура / Г.Я. Адамовіч // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі : у 5 т. / рэдкал.: І.П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 1987. – Т. 5. – С. 197–198.
85. Адамовіч, Г.Е. «Когда пробьет последний час природы...» / Г.Е. Адамовіч // Неман. – 2000. – № 5/6. – С. 260–271.
86. Адамовіч, Г.Е. Кобо Абэ / Г.Е. Адамовіч // Великие писатели XX века / сост., общ. ред., предисл., послесл. П.В. Васюченко. – М., 2002. – С. 8–13.
87. Адамовіч, Г.Е. Павел Вежинов / Г.Е. Адамовіч // Великие писатели XX века / сост., общ. ред., предисл., послесл. П.В. Васюченко. – М., 2002. – С. 87–94.
88. Адамовіч, Г.Е. Марсель Пруст / Г.Е. Адамовіч // Великие писатели XX века / сост., общ. ред., предисл., послесл. П.В. Васюченко. – М., 2002. – С. 309–317.

89. Адамович, Г.Е. Жан-Поль Сартр / Г.Е. Адамович // Великие писатели XX века / сост., общ. ред., предисл., послесл. П.В. Васюченко. – М., 2002. – С. 333–340.
90. Адамович, Г.Е. Нравственность – общая проблема... / Г.Е. Адамович // Мир медицины. – 2003. – № 2. – С. 28–29.
91. Адамович, Г.Е. Он был одним во многих / Г.Е. Адамович // Лит. вести. – 2003. – Янв. (№ 66). – С. 6–7.
92. Адамович, Г.Е. От взгляда до взгляда – целая жизнь / Г.Е. Адамович // Мир медицины. – 2003. – № 5. – С. 28–29.
93. Адамович, Г.Е. Поиски вечной жизни – как поиски вечной молодости. А ответ – прежде всего о ее предназначении / Г.Е. Адамович // Мир медицины. – 2003. – № 7. – С. 26–27.
94. Адамовіч, Г.Я. Фацэцыя / Г.Я. Адамовіч // Беларус. энцыкл. : у 18 т. – Мінск, 2003. – Т. 16. – С. 338.
95. Адамович, Г.Е. Алгоритмизация как модель создания художественного образа (на примере произведений героического эпоса) / Г.Е. Адамович // Инженер. вестн. – 2006. – № 1(21)/3. – С. 145–147.
96. Адамович, Г.Е. Коммуникация / Г.Е. Адамович // Республика Беларусь : энциклопедия : [в 7 т.] / редкол.: Г.П. Пашков (гл. ред.) [и др.]. – Минск, 2007. – Т. 4. – С. 164–165.
97. Адамович, Г.Е. Сравнительное литературоведение / Г.Е. Адамович // Республика Беларусь : энциклопедия : [в 7 т.] / редкол.: Г.П. Пашков (гл. ред.) [и др.]. – Минск, 2007. – Т. 7. – С. 80–81.
98. Адамовіч, Г.Я. На хвалі нацыянальнага Адраджэння / Г.Я. Адамовіч // Жыццё пражыць... : М.І. Мішчанчук – вучоны, настаўнік, творца / Брэсц. дзярж. ун-т ; [уклад. Л.В. Скібіцкая ; пад агул. рэд. З.П. Мельнікавай]. – Брэст, 2010. – С. 19–22.

## РЭЗІЮМЭ

Адамовіч Галіна Яўгеньеўна

### БЕЛАРУСКАЯ І СУСВЕТНАЯ ЛІТАРАТУРНАЯ КЛАСІКА: РЭЦЭПЦЫЯ, ТЫПАЛОГІЯ, КАНТЭКСТ

**Ключавыя словы:** кампаратывістыка, сусветная літаратура, беларуская літаратура, літаратурная класіка, рэцэпцыя, тыпалогія, кантэкст, сістэмны аналіз, цэласнасць, заканамернасці сістэм, літаратурныя сувязі, кантактныя сувязі, генетычны падыход, тыпалагічныя сыходжанні, тэзаўрусны падыход, міждысцыплінарны падыход, інтэрдысцыплінарнасць.

**Мэта:** выявіць спецыфіку рэцэпцыі сусветнай класічнай літаратуры ў беларускай мастацкай прасторы, акрэсліць працэс тыпалагізацыі сумежных літаратурна-мастацкіх з’яў і на гэтай аснове абазначыць феномен цэласнасці – літаратурнай класікі ў сістэме «літаратура» і беларуска-замежнага кантэксту ў сістэме міжлітаратурных і міждысцыплінарных сувязей і ўзаемадачыненняў.

**Атрыманыя вынікі і іх навізна:** літаратурная класіка вызначаецца як «сума», сістэма і як адзнака цэласнасці літаратуры. Спецыфіка рэцэпцыі класікі разглядаецца на аснове тэзаўруснага падыходу, які прадстаўлены ў выглядзе іерархічнай структуры. Прымяненне сістэмнага аналізу і некаторых тэрмінаў іншых навук дазволіла ўдакладніць «крокі» крышталізацыі (тыпалагізацыі) сістэмна-структурных параметраў (матрыцу) асобных мастацкіх з’яў. Кантэкст (беларуска-замежны, літаратурна-мастацкі) вызначаецца як «сума», сістэма і феномен цэласнасці міжлітаратурных і міждысцыплінарных сувязей. Адзнакі цэласнасці акрэслены паняццямі «звышз’ява» (для абазначэння класічных сюжэтаў, вечных вобразаў, матыўнага кантэксту, пантэона аўтараў, «залатога фонду» твораў і інш.), «звышыкасць» (заканамернасці сістэмы – іерархічнасць, паўтаральнасць, камунікатыўнасць, інтэгратыўнасць, цэласнасць і інш.), «інтэрдысцыплінарнасць» (асноваўтваральная адзінка міждысцыплінарнага кантэксту, сумежжа і прыём суаднясення дзвюх рэальнасцей – матэрыяльнай і мастацкай, спосаб выяўлення агульнасцей паміж імі).

**Рэкамендацыі па выкарыстанні:** работа дае тэарэтычна распрацаваныя палажэнні, дазваляе напоўніць канкрэтным зместам актуальныя кірункі ў развіцці беларускага літаратуразнаўства і кампаратывістыкі, міждысцыплінарных даследаванняў, а таксама далейшага ўдасканалення сістэмы адукацыі ў Беларусі.

## РЕЗЮМЕ

Адамович Галина Евгеньевна

### БЕЛОРУССКАЯ И МИРОВАЯ ЛИТЕРАТУРНАЯ КЛАССИКА:

#### РЕЦЕПЦИЯ, ТИПОЛОГИЯ, КОНТЕКСТ

**Ключевые слова:** компаративистика, мировая литература, белорусская литература, литературная классика, рецепция, типология, контекст, системный анализ, целостность, закономерности систем, литературные связи, контактные связи, генетический подход, типологические схождения, тезаурусный подход, междисциплинарный подход, интердисциплинарность.

**Цель:** выявить специфику рецепции мировой классической литературы в белорусском художественном пространстве, раскрыть процесс типологизации промежуточных литературно-художественных явлений и на этой основе обозначить феномен целостности – литературной классики в системе «литература» и белорусско-зарубежного контекста в системе межлитературных и междисциплинарных связей и взаимодействий.

**Полученные результаты и их новизна:** литературная классика определяется как «сумма», система и как явление целостности литературы. Специфика рецепции классики рассматривается на основе тезаурусного подхода, представленного в виде иерархической структуры. Применение системного анализа и некоторых терминов других наук позволило уточнить «шаги» кристаллизации (типологизации) системно-структурных параметров (матрицу) отдельных литературно-художественных явлений. Контекст (белорусско-зарубежный литературно-художественный) определяется как «сумма», система и феномен целостности межлитературных и междисциплинарных связей. Приметы целостности определены понятиями «сверхявление» (для обозначения классических сюжетов, вечных образов, мотивного контекста, пантеона авторов, «золотого фонда» произведений и др.), «сверхкачество» (закономерности системы: историчность, иерархичность, повторяемость, коммуникативность, интегративность, целостность и др.), «интердисциплинарность» (основополагающий элемент междисциплинарного контекста, пограничье и прием соотношения двух реальностей – материальной и художественной, способ выявления общностей между ними).

**Рекомендации по использованию:** работа дает теоретически разработанные положения и примеры из мировой и белорусской классической литературы, позволяющие наполнить конкретным содержанием актуальные направления в развитии белорусского литературоведения и компаративистики, междисциплинарных исследований, а также дальнейшего совершенствования системы образования в Беларуси.

## SUMMARY

Adamovich Halina

### BELARUSIAN AND WORLD LITERATURE CLASSICS: RECEPTION , TYPES, CONTEXT

**Key words:** comparativistics, world literature, Belarusian literature, literature classics, reception, typology, context, systems analysis, integrity, regularity of systems, literature connections, contact connections, genetic approach, typological convergence, thesaurus approach, interdisciplinary approach, interdisciplinarity.

**Aim of research:** to define the specific character of the reception of the world classical literature in the art space of Belarus, to outline the process of typologizing boundary literature and art phenomena and basing on this to bring out the phenomenon of the integrity – literature classics in the system “literature” and Belarusian and foreign context in the system of interliterature and interdisciplinary connections and interaction.

**Obtained results and their novelty:** literature classics is defined as the “sum”, the system and feature of integrity of both world and Belarusian literature. The specific of reception of the classics is considered basing on the thesaurus approach which is presented as a hierarchical structure. The use of the system analysis and other scientific terms allowed us to specify “the steps” of crystallization (typologizing) of system and structural characteristics (the matrix) of certain literature phenomena. The context (Belarusian and foreign, literature and art) is defined as “the sum”, the system and phenomenon of integrity of interliterature and interdisciplinary connections. The features of integrity are outlined with the help of the concepts “superphenomenon” (to define the classical subjects, the eternal images, the motif context, the pantheon of authors, the golden fund of works etc.), “superquality” (the regularity of system – hierarchy, frequency, communicativeness, integrity, consistency etc.), “interdisciplinarity” ( the basic item of interdisciplinary context, the boundary and correlation of the two realities – material and art, the way of bringing out the common between them.

**Recommendations for use:** the work provides theoretically elaborated concepts and examples from world and Belarusian classical literature, which give concrete contents to the topical directions in the development of Belarusian literature and comparative studies, inter-subject research, as well as further improvement of education system in Belarus.